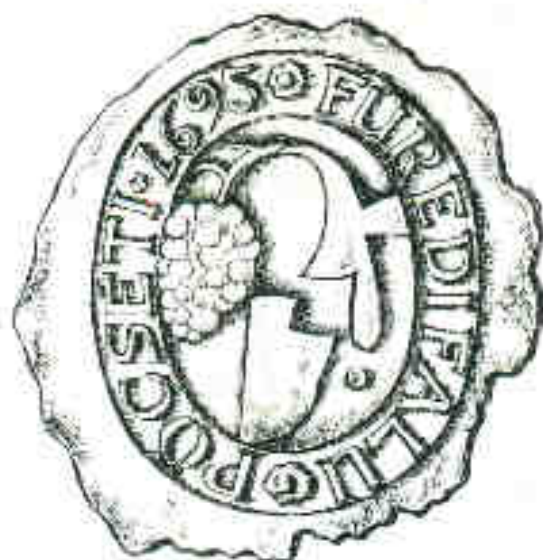

FÜREDI HISTÓRIA

HELYTÖRTÉNETI FOLYOIRAT

I. ÉVFOLYAM 1-2 SZÁM

I.

2001.

Balatonfüred — Előudvarok

Balatonarács

Pogánytói szőlőkezelő

Felelős szerkesztő:
ELEK MIKLÓS

Szerkesztőbizottság:
BAÁN BEÁTA, DR. DIBUSZ LÁSZLÓ

Kiadja az Aranyhíd Kulturális Szolgáltató Intézet
és a Balatonfüredi Helytörténeti Egyesület.

Felelős kiadók:
PROF. DR. HORVÁTH MIHÁLY elnök,
SÁRKÖZINÉ SÁROVITS HAJNALKA igazgató

A folyóirat a Balatoni Szövetség
és a Veszprém Megye Kultúrájáért Közalapítvány
támogatásával jelent meg.

Technikai előkészítők:
BERTÓK GERGŐ, TÓTH-BENCZE TAMÁS

Ára: 200,- Ft

A folyóiratot az egyesületi tagok tagilletményként kapják.

A folyóiratot árusító helyek: Városi Könyvtár,
Helytörténeti Gyűjtemény, Kossuth utcai könyvesbolt,
Rendelőintézeti könyvesbolt, Köztársaság utcai könyvesbolt,
Szívkórházi könyvesbolt.

A címlapon: KÉRI IMRE Munkácsy-díjas
festő-grafikusművész
A balatonfüredi Gombás-kúria (1982) című rézkarc

A pecsétnyomat rekonstrukciója:
PÁLFFY KÁROLY grafikusművész munkája

Hátlapon: A balatonfüredi Gombás-kúria 2001-ben.
TÓTH ATTILA fotográfusmester felvétele

A belső borítón képeslapok láthatók az 1910-es évekből
(Helytörténeti Gyűjtemény)

A belső borítón Keresztury Dezső versének eredeti kézirata
látható. (Helytörténeti Gyűjtemény, Lipták-hagyaték)

ISSN 1587-9399

Nyomás I+G Nyomda Bt., Balatonfüred

Kedves Olvasó!

Jó érzés volt kézbe venni a Füredi História I. évfolyamának 1. számát, mert olyan típusú folyó irat van születőben, amelyet Balatonfüredet szerető emberek Balatonfüredről – Balatonfüredieknek írnak.

Külön öröm, hogy ma működik egy olyan civil szervezet, – a Helytörténeti Egyesület – amely fő feladatának tekinti szülőföldünk, lakhelyünk, mondhatnánk talán nyugodtan otthonunk múltjának, jelenének kutatását, jövőjének fürkészését.

Jól tudjuk a gyökerek ismerete nélkül nincs, nem lehet jövő, hiszen mindig az alapokra kell építkezni.

Átolvasva az anyagot, széles keresztmetszetet kapunk, de mégiscsak ízelítőt, Balatonfüred családtörténetéből; a régi református temető halottairól; Lipták Gábor Kereszturyhoz fűződő barátságáról; a II. világháború hősi halottairól; dolgokról, melyek kéznyújtásnyira vannak tőlünk, de naponta elmegyünk mellettük. Sorsokról, emberekről, életünkről, a történelmünkről.

Kívánok a Helytörténeti Egyesület és a Szerkesztő Bizottság munkájához jó egészséget, kitartást és hitet, hogy amit tesznek, azt mindnyájunk közös érdekében teszik, de egyben saját gyönyörűségükre is. Kívánok a Kedves Olvasónak, a balatonfüredi polgárnak; mindenkinek, akinek ez a kiadvány a kezébe kerül; elsősorban kíváncsiságot, aztán örömet és megértést ahhoz a megismeréshez és felismeréshez, amit ez a kiadvány jelent.

Ebből az alkalomból megkülönböztetett tisztelettel köszöntök Balatonfüred Önkormányzata nevében mindenkit, aki e kiadványt kezébe veszi, és egyben kérem segítségüket és támogatásukat ahhoz, hogy a következő kiadvány is megjelenhessen!

Tisztelettel és nagyrabecsüléssel:

Pálffy Sándor
polgármester

Beköszöntő

Az embert rövid életében oly ritkán állítják meg a történelmi pillanatok. Elsuhannak fölötte, meg sem éli őket, olykor csak később jön rá, minek lehetett volna részese. Mi, a *Füredi História* szerzői, szerkesztői és kiadói úgy érezzük, meg tudtuk ragadni a pillanat varázsát és ennek örömét szeretnénk megosztani kedves olvasóinkkal ...

Településünk történetének irodalma szinte könyvtárnyi, főképp az elmúlt két évszázadban szaporodtak meg a Füredről szóló írások. Hírlapok sokasága, útikönyvek és beszámolók, monográfiák és szépirodalmi utalások, naplók, albumok és versek öregbítik Balatonfüred hírnevét. *Helytörténeti kutatásokat, tudományos igénnyel megírt honismereti tanulmányokat tartalmazó folyóirat* azonban még hiányzott abból a bizonyos „könyvtárból”!

Önök most ennek a hiányt pótló kiadványnak első számát tartják a kezükben, amely a harmadik évezred első évének történelmi pillanatában fogant. Bízunk benne, hosszú-hosszú sorozat bölcsője mellett állunk. Többek álma valósul meg ezzel. Már a nyolcvanas évek közepén felmerült *Zákonyi Ferencben és Székér Ernőben* egy füredi füzet sorozat kiadásának gondolata. Hiszünk benne, kiadványunkkal az Ő álmuk is megvalósult.

Mit várhatnak el Önök, és mit várunk el mi a Füredi Históriatól?

Az olvasó színvonalas olvasmányt, ismereteinek bővülését, a város története iránt érdeklődő esetleg saját kutatásához serkentést, ötleteket.

Mi elsősorban ezeket az igényeket szeretnénk kielégíteni, tehát minden érdeklődő lelje örömét munkánkban. Szeretnénk elérni, hogy a magunk által felállított elvektől, a magunk szabta mércétől ne térjünk el. Szeretnénk gyarapítani egyesületünk tevékenykedő tagságát; így is bővíthetnénk szerzőink körét. Tudjuk jól; a régi otthonok polcain, rejtett zugaiban oly sok kincs, pusztuló füredi emlék bújlik meg. Szeretnénk, ha ezek jó része is közkinccsé

válna. Szeretnénk némileg nyílttá tenni folyóiratunkat; persze hosszú olvasói levelek közlése nem fér bele lapunk arculatába, de röviden megfogalmazott véleményeket, elemzéseket, helyreigazításokat szívesen fogadunk és ezek számára valamilyen formában teret biztosítunk. Mi is tanulni szeretnénk, hiszen egyikünk sem gyakorlott folyóirat-szerkesztő, vagy újságíró. Ezért is várnánk az olvasók, az érintettek megértő bírálatát.

Nem térhetünk ki az elől, hogy ne tudjon a tisztelt olvasó a megjelentetés nehézségeiről. Röviden a múltról: A helytörténeti gyűjteményt 1993. augusztus 19.-én avatta a város, a következő év decemberében megalakult a Helytörténeti Egyesület is. Mindkettő *Németh Akosné Rácz Lidia* keze munkáját dicséri. Az ő gondoskodásában gyarapodott a gyűjtemény és hamarosan megfogalmazódott egy rendszeresen megjelenő helytörténeti folyóirat igénye is. Ennek előfutáraként jelent meg több színvonalas füzet az Aranyhíd KSZI és a Helytörténeti Egyesület kiadásában. (Például: *Fejezetek Balatonfüred történetéből* - 1996. és „... szép magyar hazánknak tündérvidéke ...” *Emlékek, dokumentumok Füred múltjából* - 1997.) Az idén végre lehetőség nyílt, hogy pályázati pénzből megkezdődjön az újság szervezése. A kettős számhoz az elnyert összegén kívül további támogatók is hozzájárultak.

Az akadályok elhárultak, a cikkek, írások összegyűltek, sőt még túl is csordult a pohár, néhányat el kellett tegyünk a következő számba. A díszítő elemek mozaikként összeálltak, a kiadvány megkapta végleges formáját, mehetett nyomdába az anyag. Tehát elkövetkezett a „történelmi pillanat”!

Most ennek jegyében, szeretettel és tisztelettel – mint dédelgetett gyermekét – nyújtja át Önöknek e lapot

2001. decemberében a

Szerkesztőbizottság

Szerzőink:

DR. ÁCS ANNA muzeológus, Veszprém,
DR. DIBUSZ LÁSZLÓ orvos, Balatonfüred,
KATONA CSABA levéltáros, Budapest,
KERESZTURY DEZSŐ (1904-1996), Budapest,
VARGA LÁSZLÓNÉ ny. kertészmérnök, Balatonfüred,
Z. KARKOV ÁNY JUDIT, középiskolai tanár, Budapest

VARGA LÁSZLÓNÉ

A BALATONFÜREDI REFORMÁTUS TEMETŐ SÍRJELEI A 18. SZÁZAD VÉGÉTŐL 1920-IG

I. rész

„Uram, te voltál nekünk hajlékunk
nemzedékről nemzedékre!”
(Zsolt. 90.)

Ha végigjárjuk Balatonfüred temetőit, négy-öt nemzedékre visszamenő emlékeket találunk. Erről az időről írja Fényes Elek 1836-ban: „*Füred, magyar falu igen közel a Balatonhoz, Veszprémhez 3 mfd., 193 kath. 919 rej és 18 zsidó lakja. Van egy szép uj rej temploma, nagy erdeje, szép szőlő-hegye, mely igen erős, olajos, aranyszínű bort terem... szántóföldje kevés. F.U. több közbirtokosok és a veszprémi káptalan.*”¹ A hajdani falu házai azóta jórészt új épületeknek adták át a helyüket és a hozzájuk tartozó temetők emlékjelei is eltűnedeznek. A település és a temető változásának összefüggését szépen példázza a mai temetők panel-lakótelepekre emlékeztető monotoníája.²

Ma Balatonfürednek három lezárt és három használatban levő temetője van. A város fölött észak-nyugatra a Siske magaslaton van a régi református, a régi katolikus és a zsidó temető. A mai Bajcsy-Zsilinszky úton, amely Aszfő felé vezet, van jobbra a katolikus, balra a református és a köztemető.

„A sír a halott nyughelyét jelzi, míg a síron levő sírjel a halott helyett áll, az elhunytat jelképezi” – olvasható a Jelképtár című könyvben.³ A régi református temetőben mintegy 50 sírjel lelhető fel, lekopott feliratokkal, nagyrészt egymástól távol elszórtan, fáktól-bokroktól benőtten. S. Laczkovits Emőke szerint „a protestáns temetőket megvizsgálva megállapítható, hogy a kő sír el állítása már a XVIII. sz. végétől, a XIX. sz. fordulójától általános volt?”⁴ Anyaguk többnyire vörös homokkő, de található szép számmal süttői félmárvány is. Az újabb temetőben ezek mellett többféle márvány, gránit és műkő van. Az 1900-as évektől feltűnnek a fekete márvány obeliszek, amelyek sok esetben Weisz Miksa balatonfüredi műhelyéből származnak. A sírjelek változatos megjelenésűek, a díszítés nélküliektől a gazdag faragással díszítettekig. A kövek félkörívben, háromszögformában, harangalakban, több ívből állóan, vagy egyéb formában záródnak, sima vagy töblépcsős peremmel körülvéve. Díszítésük karcolt vagy domborművű. Gyakori a rozetta, előfordul a levéldísz, a napsugár illetve legyezőforma és általánossá válik a szomorúfű díszítés. Egészen egyedi egy 1910-es évekből származó vöröskő sírjel faragott dísz. Egy dom-

borművű körbe foglalva három mákgubó van, szarukat szalagdísz fogja össze. (B 29. sz. sír)

A település története visszanyúlik a középkorig, de a temetkezései kapcsolatban erről az időről csak utalások vannak, így a siskei illetve papsokai Szent Mihály templom⁵ és a hajdani – a mai Bajcsy-Zsilinszky úti Fekete Lovag étterem helyén álló – Szent Margit templom körüli sirokról.⁶ A református egyházi anyakönyveket 1724-től kezdődően vezetik. Feltehetően akkor már ide, az un. régi református temetőbe temetkeztek, mivel az anyakönyv nem tesz említést a temető helyének változásáról.

Varga Lajos hívta fel rá a figyelmemet, majd Tóth Attila útmutatásával találtam közös őseik: idősebb és ifjabb Varga Lőrinc sírjára. Sírjelük kiindulópontlehet a temető történetének kutatásában. Az anyakönyv segítségével ugyanis azonosítható idősebb Varga Lőrinc sírja, mivel megadja halálának pontos idejét: „Anno 1771. Die 31 – Január megh(alt) Nemzetes Vló Varga Lőrincz Uram Isten dicsőségéhez való buzgóságából a Füredi Szent Eklézsiának kinek kebelében 85 esztendeig nyugodott testált harmincz forintokat ides(t) 30 melyet fiai Tamás, Lőrincz, Sámuel minden kívánságok nélkül meg is fizetnek Tiszteletes Furó Mihály Prédikátor Urunk jelenlétében”. Az ő sírjában nyugszik fia Lőrinc is, aki 1804-ben halt meg. Ezután állíthatták a ma is megtalálható, neveiket és az 1804. szept. 30-i dátumot viselő sírjelet. Ez tehát a legrégebbi sír, melyet sikerült azonosítani. (1. sz. sír)

Sírjelen talált legrégebbi évszám 1782, amely latin nyelvű feliraton olvasható. (36. sz. sír) Szabad fordítása: Aki Füred egészségét betegen szolgálta, elnyerte a csendes halált, a híres filozófiai és orvosi doktor Huber Kristóf, pozsonyi orvos (valószínű: orvosi praxisának ... évében) meghalt 1782. j 24-én életének ... évében, a legszebb házasság ... évében. Ezt a síremléket állította ...⁷

Római számokkal 1800. dec. 9. van fölvésve egy sírkőre (2. sz. sír), időrendben pedig utána következik a Burgyán Miklós által leírt 1816 és 1819 évszámú egy-egy szív alakú sírkő, melyek már nem találhatók meg. Megtalálható azonban leírásokban szereplő másik két szív alakú sírkő (7. 8. sz. sír). Ezek nem hasonlítanak az ismert balatonudvari szív alakú kövekhez. Kisebbség azoknál, vöröskőből készültek. Burgyán Miklós ír-

ja erről a sírjel típusról: „Barokk lábazon perem nélküli záródész, katolikusoknál és evangélikusoknál talpas kereszt zár le.”⁸

A régi temetőben megmaradt sírj elek legtöbbje 1830 utáni évszámokkal lelhető fel, a legtöbb az 1849-es évszámot viselő. A sírok a régi temetőben kelet-nyugati irányban fekszenek, az újban a lejtés irányának megfelelően észak-déli tájolásúak.

„Elvileg soros temetkezés volt, azonban nem ez volt az uralkodó elv. A fő törekvés napjainkig az egy rokoni ágba tartozóknak a lehetőség szerint egymás mellé temetése.”⁹ Családon belül gyakori volt a rátemetés is, amikor a korábban elhunyt sírjába, annak „tetemére” temették a halottat. Kiemelésre érdemes egy erre utaló sírfelirat: (20. sz. sír)

E gyász halom fedi Ns
Varjas János holttemét
Ugy ez a sírhalom fedi
István fia roskattemét

A régmúlt, 1700-1800-as idők temetkezéssel kapcsolatos adatairól sokat megtudhatunk a régi egyházi anyakönyvekből, de képet kaphatunk belőlük a kor egyéb dolgairól is. Oroszi Sámuel prédikátorsága idejétől 1724-től¹⁰ kezdődően találhatók bejegyzések. 1724-1765-ig latin nyelvű vegyes anyakönyvi anyagot tartalmaztak, temetések esetében feltüntetve a prédikációk textusait is. Pl. Heb. 9,27, Rom. 6,23, Sol. 2,25. Váli Ferenc prédikátorságának kezdetétől, 1765-től a bejegyzések magyar nyelvűek és a temetések, keresztelesek, házasságkötések a könyvön belül elkülönítve szerepelnek. A temetési rovatban feljegyezték, hogy a szertartás prédikációval, ill. tanítással, vagy énekszóval történt. Felnőtt temetéseknél általában tanítás, cse-csemő vagy kisgyermek esetében énekszó volt.

1770-ben „29 July Tiszt Valy Ferencz Füredi L. T. tanítással” temettetett el. Ez után a bejegyzés után az anyakönyv 183. főlíóján kiválóan olvasható, apró-gyöngybetűs, álló írású beírások következnek: „Fúró Mihály Balaton-Füredi Predikátor idejében e következő személyek holtanak meg.” Itt már jól követhető rendszert találunk. 1771-től a halott neve mellé feljegyezték az elhunyt életkorát is. A korra jellemző nagyarányú gyermekhalandóság szívfájdító adatait ismerhetjük meg belőle. A meghalt újszülött neve sok esetben nem is szerepel, csak hogy kinek a fiacskája, vagy leánykája.

Fúró Mihály 1785-ig vezette az anyakönyvet. 1786-ban már az ő neve is a halotti anyakönyvbe került. „d 3. Januarii Fúró Mihály Predikatora az Ekleziának tanításokkal és bucsuztató versekkel” eltemettetett.

„A következő halotti lajstromot lásd az ujj Könyv-

ben”. Az új könyv külön-külön tartalmazza a kötetben belül az anyakönyvi adatokat. „A Balaton-FÜREDI Reform. Ekkleziában SZALAI PÁL Prédikátorságában e következő személyek holtak meg, s temetettek el 1786 Esztendőben.” Szalai Pál magyar nyelven vezette az anyakönyvet, a bejegyzéseket a halál okának feltüntetésével is kibővívte (pl. hideglelés, régi beteg, 5 napi beteg, rákfene, sínlődés, nyavalyatörés, sorvadás, hektika).

Utóda "Michaele Oláh" visszatért a latin nyelvhez, de csak összefüggő szövegek és táblázati fejlécek esetében. A további években a halotti anyakönyvben minden beírás magyar nyelvű.

Tragikus időszokról ad számot az 1849. évi halotti anyakönyv, Somody Dániel lelkésziségének idejéből. Ebben az évben az átlagos évi 40 körüli halálozással szemben 151 személy halt meg, „ff 63 nő 88”. Aug. 21 és szept. 25 között 97 esetben cholera van bejegyezve a halál okául. Ennek esett áldozatul Somody Dániel „edgyetlen edgy kedves leánya”, Eszter is 17 év 10 hónap életkorában. Fájdalmas kötelessége lehet egy lelképásztornak saját gyermeke halálát anyakönyvezni. Sok ideje azonban nem maradhatott a maga fájdalmára, mert naponta több halott is volt.

Az anyakönyv szerint ebben a betegségben halt meg 1849. szeptember 7-én a járásbeli orvos Nemzetes Miskoltzi Pál Úr 6 éves fiacskája József és neje Nemes Nemzetes Pető Mária asszonyság is, 39 éves korában, szept. 22-én.

Figyelemreméltó, a bejegyzés 1852-ből: „Itt lezáratott a meghaltak s eltemettek Anyakönyvének eddig gyakorlott rovatok szerinti vezetése, s a magas Kormány által kiadott mód... folytatása a tulsó lapon látható.” Innét kezdve már II rovatból álló táblázat tartalmazza az adatokat, ahol a meghaltak neve mellett életneme* lakhelye, neme, nyavalya vagy a halál más neme, stb. is szerepel. A kötet érdekessége, hogy különböző anyakönyvi részek – mivel nyilván kevés lapot hagytak ki üresen számukra – váltakozva követik egymást. „Jegyzet. A halottak anyakönyvének folytatása kezdődik az Esketési Anyakönyv után következő Egyházkerületi Jegyzőkönyvi beiratok után nyomban.” Az utolsó bejegyzés a halottak anyakönyvében: „Ez az Anyakönyv itt beszerkesztetett December 22. dikén 1863. s folytatása következik az új Anyakönyvben, mely kezdődik földmíves ifju Bernáth Pál 1864. dik évi Január 1 sőén történt temetetésen. Somody Dániel rendes lelkész.” Az új könyv, a III. anyakönyvi kötet már igényesebb az előzőeknél. Nyomtatott fejléccel, táblalattal készült, jól áttekinthető és pontos adatokat jelölő rubrikákkal. A nyelvezete még régiesnek tűnik. Az első 70 oldal házassági anyakönyvi rész, a „házasságban esküvel leköttele-

zettek anyakönyve”. Utána a halálozási rész következik. Még ekkor is szerepelnek az „életnem”, „nyavalyája vagy a halál más neve” kifejezések. Ez a kötet nem tartalmazza a születési és kereszteleési anyakönyvet.

Az anyakönyvekben és a megmaradt sírköveken sorban olvashatók az ősi füredi családnevek, így a Bocsor, Bedegi, Somogyi, Varga, Bertók, Pálfi, Gyenis, stb. Érdekes lenne e családok múltját kutatni, esetleg összevetve a templomépítők és az 1863-as templomi ülésrendben szereplők neveivel is.¹¹

A régi református temetőben a temetkezést 1864. szeptember 14-ével szüntették meg. Az utolsó itt temetett halott földmíves nemes Komáromi Gábor gyermeke, Gábor volt, aki 1 éves korában nyavalyatörésben halt meg. Az újabb, mai református temetőt 1864. októberében vették használatba, amikor földbirtokos nemes Somogyi László 69 éves korában fulladozás következtében meghalt. Az anyakönyvi bejegyzés: „Az új Temetőkert nemes Somogyi László temetése alkalmával szenteltetett föl.” A temetőről való általános tájékozódás után az adott időszakból való sírjelek rövid leírásai és a rajtuk található feliratok következnek. A régi, felső temető sírjeleit önkényes sorrendben írtam le. Az újabb temetőben a mai egyházi nyilvántartás számozása alapján haladtam. A leírásokban a teljességre törekedtem. Legtöbb sírjelről fényképet készítettem. A felvételek a Városi Helytörténeti Gyűjteményben megtalálhatók.

A régi siskei református temető sírj elei 1-40. számozásúak:

1. Alacsony, nagyon leromlott állapotú, szabálytalan csonka gúla vöröskő sírjel. A bizonytalan körvonalú felirati mező ívesen zárul. Felirata:

ITT
LÁTHATOD
ELSŐ ÉS MÁSODIK
NS VARGA LŐRINC
EZ ATYÁK HAMVA
IK FELETT TE IS TTIS
ZTELET TEL MONDJ
AD NYUGODJANAK BÉKE
SSÉGBEN SEPT 30 1804

2. Vöröskő sírj el, többlépcsős, kifelé ívelő lekerékített felsőrésszel. Középen az ív alatt hármás, lefelé mutató levéldísz van. A sírkő nyújtott, ívelt formával lefelé kétoldalt kiszélesedik. A felirati részt perem keretezi, amely alul, középen felkanyarodva díszítő elemet képez. Felirata:

SZÜCS LÁSZ
LOUR TESTÉT
FEDI ESETÉT
BOLT KI HOGY M
EGHOLT ÖTVEN NYOL
TZ ESZTENDŐT ÉLT
VOLT HALANDO SZ ...
ÁLDÁST E JO ÚR HANI
VÁRA MIG IGY JÁRSZ
ÉLJ TE IS LELKEDNEK
JAVÁRA MULT KI
DECEMB IX NAPJ
MDCCC ESZT

3. Egyszerű, felül többlépcsős peremű háromszögben végződő, téglalakú vöröskő sírj el. Díszítés nem látható rajta. Felirata:

HALANDÓ ÁLLJ MEG ITT
NÉZ E SIRHALOMRA
NAGY PÉTER HITVESE

... SUSANNAT
FEDEZI SIRHALMA
AMIG ÉLT EL TÖLTÖTT
52 ESZTENDŐT
FÉRJÉVEL ELTÖLTÖTT
26 ÉVEKET MÁR MOST
HOGY MEGHALTAM AZ ÚR
MAGÁHOZ VET A MENY
NEK LAKÓI SZÁMA KÖZÉ
FELVET ... 84 ... DIK ESZTE
AUGUSZT 6 ÁN TETETET
LE TESTEM NYUGALOMRA

4. Vöröskő sírjel. A nyújtott felsőrész téglalap formában folytatódik lefelé. A sírkő egyedi díszítést mutat. A párkánnyal szegett felső ív alatt a magyar címert kétfejű sas tartja. Felette korona. A felirati mezőn az évszám négy száma a négy sarokban van feltüntetve. Felirata:

1		8
	ITT NYUG	
	SZIK AZ SIRBAN	
	IFJU NEMES SO	
	MOGYI PÁL KIM	
	ULVA MELLETE	
3		1

5. Díszítés nélküli vöröskő. Fölül félkör, alatta kis vállal ki szélesedő téglalap forma, melyet keskeny párkány szegélyez. Felirata:

Itt
Nyugszik
Horvát János
Hitvese
Komjáti Erzsébet
Meg halt
Életének 58 éviben
1832 Esz
Dece 3 kán

6. Az előhöz hasonló alakú vöröskő sírj el, alig kiálló vállal. Díszítése a felső félkörívben elhelyezett három rozetta. Felirata:

1836 Ezs 16 aug
Horvát Katalin
Édesanyja Nagy Julianna
és Zs ...

unokája emlékeire
emelé a sírkövet
Nagy Péter
78 éveket élt Horvát
Katalin a szony. .. 10
4 éves Béke poraikon

7. Szív alakú vöröskő síremlék, a szív fölötti harang alakú, letört tetejű kiképzéssel, mely az alján ívet alkot, rajta ovális díszítés. Az ív és a szív felső beívelésével közrezárt mezőt rozetta díszíti. a szív alsó csúcsa két oldalról behajló, párkánnyal szegett alaptól emelkedik ki. Feliratának folyamatoságát a mintázat szakítja meg:

Ns Somogyi Imre Itt rejti
a sir por. ...
özvegye Nagy mária
gyászára három gyermekek
nek örök siralma 48 évet
számlált sok áldás ham
vá tya és jó férj
vala sokat szenvedni
meghalt
1843

8. Az előzőhöz hasonló méretű és alakú vörössírkő, a felső lezárás attól eltérő formájú. A szívtől vízszintes vonal választja el a lekerekített felső részt, amely kétoldalt kis vállba fut ki és amelyet ötágú csillag díszít. Felirata:

E gyászos sirhalom
köveire halandó tekints
majd megtudot hogy minden
mulandó ... Jánosné
... éves kora
ba jutott az ...
házas életben élt 38 éve
meghalt sep
tember 19
1849

Györgynének Ns Siskei
Zsófia asszonynak hamvai
Meghalt erényes életének
59 dik évében septemb 19 ik
1850 Erényeiért mellyet
kebelében oly bőven hordozott
. hálájuk
zálogaul emeltek veje Ns
Somogyi Pál és leánya
Varga Julianna

9. A vöröskő sírjel téglalap alakú felirati része felett az előzőéhez hasonló formájú felső rész található. Díszítés nincs rajta. Felirata:

E sírhalom fedi öreg Tot
Ferenc hamvát és két
éves Zsuzsánna unokáját
élt 63 évet házassági élet
ben töltött molnár zsuzsan
nával 42 évet meghalt
november 18 1848

10. Süttői mészkőből készült síremlék. A nagy táblaalakú sírkő teteje laposan ívelt, kétoldali fölkerekedő, rozettás díszítő elemmel. Alatta kiugró párkány fut körbe. A felirati mező félköríves lezárású, benne szomorúfűz, két oldalt egy-egy féloszlop van. Felirata:

ITT NYUGSZIK
Ns VARGA ZSIGMOND
ÉLT 41 ÉVET MEGHALT 1841 Feb 2-án
ISTEN ÖRÖK HONA
JUSSON DIJUL NEKED
IGY ESD SIROD FELETT
NŐD ÉS KÉT GYERMEKED
ITT NYUGOSZNAK MÉG
Ns VARGA ZSÓFIA
ÉLT 7 ÉVET MEGHALT 1841 MÁJ 2 ÁN
ÉS Ns SISKEI GÁBOR HITVESE
Ns VARGA JULIANNA
ÉLT 20 ÉVET
MEGHALT 1849 AUGUSZTUS 28 ÁN
Örök béke lengedezzen fölöttetek

11. Vöröskőből készült sírj el, amelynek felső része hasonló a 2. számúhoz, díszítése ennek is lefelé mutató hármass levél motívum. A felső párkány alatt a sírkő kétoldalt ívesen kiszélesedik. Felirata:

E GYÁSZ sírbolt
alatt
pihennek Ns Varga

12. Nagyméretű süttői mészkő síremlék. Felül peremmel szegélyezett félkörív és ennek két oldalán egy-egy kisebb karéj van. A felirati mező téglalap alakú, két oldalán egy-egy féloszloppal. Szomorúfűz díszíti: Felirata:

GYÁSZ EMLÉK
Ns és Nemzetes
SOMOGYI KÁROLY ÚR
HAMVAI FELETT
HÜNEJÉVEL
Ns NAGY ERZSÉBETTEL
18 éveket és 8 hónapot élt
MEGHALT 72 éveivel letelte után
AUGUSZTUS 28 án 1857 évben
SZERETETT LEÁNYAI
JULIANNA LIDIA ÉS ZSÓFIA
... GYÁSZOLJUK HŰ TETEMÉT

13. A sírj el süttői mészkőből készült, fölül kagylóformában végződik. „Obeliszk síkjából szív alakú felirattábla ugrik elő. A XIX. sz. derekán előforduló református típus.”¹² Felirata:

Varga Mihály
élt 66 évet
meghalt 1831 ápr 21
és Ns
Varga Lajos
hitvese
Ns Somogyi Lídia
élt 28 évet
megh sept 27 én
1852

Egész teste fájdalom volt
Egész lelke szeretet
Az sulyával földbe hajolt
Ez a mennybe sietett
Fényes lelkének a mennyben
Jobb is mint a földi szennyben
Ott van igazi hazája
Kedveseit oda várja

14. Magas, karcsú, süttöi mészkő sírjel. A felfelé keskenyedő hasábot a kis, hegyes csúcs alatt párkány tagolja. Felirata:

Itt enyészett
el
Ns SOMODI DÁNIEL
Balataton ... Reformata
lelkésznek
minden Atya öröme
edgyetlen edgy kedves
leányának
nemes
SOMODI ESZTER
Kisasszonynak
hamvairól
ki élt 17 éveket meghalt
1849 dik év augusztus 29 dikén
PORAI

15. Vöröskő sírj el, mely a téglalap alakú felirati mező fölött félkörívben végződik, kis kiálló vállal, körbefoglalt rozettadíszítéssel. Felirata:

Halandó ember tekints
ez Sirkőre
Botsor Istvány em
lékére aki élt 50 éveket
Melyből Horvát Zsuz
sánnával házasságbo
23 mot és 7 holnapot
töltének el megholt
1849 dik évben
September 1 ső napján

16. Süttöi mészkő síremlék. Letört csúcsa alatt behajló faragott motívum, melyből kétoldalra kifelé ívelő szegély fut. Alatta karcolt szomorúfűz dísz. A felirati tábla téglalap alakú, két oldalról egy-egy féloszlop fogja közre. Felirata:

SOMOGYI ISTVÁN
GYÁSZOS SIRHALMA EZ
MELY EGY KORÁN HERVADT
KEDVES FÉRJET FEDEZ
NŐ ÉS ÁRVA KÖNYEK HULLNAK
LEPORÁRA
BÉKÉT ESDEKELVE MENNY
BÖLNYUGALMÁRA
S ÁLDÁS HAMV ÁRA
ÉLT 47 ÉVET
MEGHOLT SETEMBER H 1 SŐÉN
1849

17. A szép, egyszerű formájú síremlék süttöi mészkőből készült. A felső, párkányos félkörív kétoldalt szögletes féloszlopra támaszkodik. Díszítést a felső betűsor íves elhelyezése ad. Felirata:

GYÁSZEMLÉKE AZ ITT NYUGVÓ HAM-
VAKNAK
UGY MINT

NEMES SOMOGYI LÖRINC HITVESE
KÁLDY SÁRA
ÉLT 49 ÉVEKET
MEGHALT DECEMBER 30
1835 ÉVBEN

NEMES VARGA PÉTER LEÁNYA
LIDIA
ÉLT ... MEGHALT SEPTEMBER 11 ÉN
1836 ÉVBEN
NS. SOMOGYI LÖRINC
ÉLT 63 ÉVEKET MEGHALT MÁJUS 20
1839 ÉVBEN

Ns VARGA PÉTER
ÉLT 47 ÉVEKET MEGHALT SEPTEMBER 14
ÉN

1849 ÉVBEN
BÉKE LENGJEN PORAIKON

18. Vöröskő sírjel, felül félkörben zárul. A sírkövön egyszerű perem fut körbe. Középen felül csillag díszíti. A jobb felső sarokban kezdődik a felirat, egyetlen kacsaringós Ebetűvel.

E
boltsírban nyugosz
nak Boldogultak
Kovács Pál ki is
életében 63 éveket szám
lált meghalt
1839 ik évben
31 márciusban felesége
Bertók Katalin élt
66 éveket meghalt
1846 ik évben
8 dik Februárban

19. Szürke kőobeliszk, amely 1988-as leírás idejében még állt. Mára már ledőlt a talpazatáról. Felirata még olvasható:

RÁDL JÓZSEF
DEBRECENI KERESKEDŐ
ÉS VÁROSI KÉPVISELŐ
SZÜLETETT DEBRECENBEN
1788 MÁRT 15
MEGHALT BALATON FÜREDEN
1852 AUG 26
ÖRÖK EMLÉKET ALKOTOTT ÖMAGÁNAK
AZ ÁLTAL HOGY
DEBRECENBEN AZ ÁRTÉZI KUTAT
ÉS GŐZMALMOT MEGHONOSÍT Á
ÖSSZES VAGYONÁT PEDIG
ÖRÖK ALAPÍTV ÁNYUL HAGYOMÁNYOZTA
A MAGYAR HAZA JÓ ÉRZELMŰ

SZEGÉNY LAKOSAI ÉVENKENTI
SEGÉLYEZÉSÉRE

20. Vöröskő sírjel. Fölül keskeny párkányú félkörben végződik. Díszítés nincs rajta. Felirata:

E gyász halom fedi Ns
Varjas János holttemét
Ki élt 52 évet meghalt 1849
mártzius 10 ... feleségével
Pálfi Sárával töltöt 28 évet
ugy ez sirhalom fedi
Istvány fija roskattetemét
Élt 12 évet meghalt 1837
azért Istentől áldás hamvára

21. Alacsony süttői mészkő síremlék. Fölül lapos harang ívben végződik. Karcolt szomorúfűz díszítés alatt ívelt párkány választja el a felirati mezőtől. Felirata:

E gyászsírhalom fedi
Ns VARJAS JÁNOS
özvegyét PÁLFI SÁRÁT
szül 1801 s meghalt
1855 dik Év December 15 én
Nyugodjanak porai békével

22. Vöröskőből készült sírjel. A téglalap alakú felirati rész fölött keskeny párkányú, ívelt formával záruló mezőben rozetta dísz látható. Felirata:

O halando tekints
E sirkőre
Korpádi Sára Emlé
kére aki 26 évet ére
Itt let életének vége
Házasságban midőn éle
Bemát Józseffel eltölte
három hónapot s 3 rom
Eszkendőt meghalt
1850 venedik évben
Junius ho 10 kén
Nyugodjon békével

23. Tekintélyes méretű süttői mészkő emlékmű. Felül három-íves lezárású, két oldalon egy-egy karcóval. A felirati mező félkörívű párkánnyal zárul és oldalról egy-egy féloszlop fogja közre. Felirata:

NÉHAI MÉLTÓSÁGOS
CSABAI
DÓKUS LÁSZLÓ ÚR
HAJDANI KIR. HÉTSZEMÉLYES TÁBLA
KÖZBÍRÁJA
AZ EPERJESI CS. KIR. KERÜLETI

FŐ TÖRVENYSZEK NYUGALMAZOTT
ELNÖKE
A SZENT ISTVÁN REND KISKERESZTESE
SZÜLETETT 1786 ÁPR. 19 KÉN
MEGHALT 1858 JUL 12 ÉN
A BALATONFÜREDI FÖRDŐBEN

24. Műkönek látszó síremlék, amelynek felső része hiányzik. A meglevő rész zömök, négyzetes tömb, téglalap alakú felirati mezővel. Felirata:

Itt nyugszik
MISKOLCI PÁL
élt 53 évet
meghalt 1864 febr 27
szül PETŐ MÁRIA
184 ápr

Miskolci Pál a tapolcai járás orvosa tüdővészben halt meg.

25. A vöröskő sírjel egyszerű téglalap alakú felirati részét vízszintes vonal zárja le. Fölül a szélektől kissé beljebb induló félkör formában végződik, melynek közepén rozetta van: Felirata:

... Molnár Pál
... és Ns Új helyi
... özvegye ...
... Katalin gyászára
Öt jó gyermeküknek örök
siralma
ötven évet számlált sok áldás hamvára
és a...
jó atya és jó férj vala
sokat szenvedvén meghalt
... 1842 ...

Az anyakönyvi bejegyzés szerint Molnár Pál sorvadásban halt meg.

26. Vöröskő sírjel, peremes háromszögben zárul, melynek közepén rozetta van. A téglalap alakú felirati mezőt bemélyedő perem veszi körül. Felirata:

1848 dik Évben e gyász
halom földi nemes Szabó
Mihály élt 27 ...
meghalt november ...
házassági életét
bedegi Zsuzsannával
7 éveket azért az
Istentől áldás
hamvaira

27. Vöröskőből készült sírjel. Alló téglaloma, fölötté háromlépcsős párkányon nyugvó félkör alakú lezárás van. Díszítése félkörívűből kiinduló duplavonalú, sugár irányú karcolatokból áll, négy mezőre osztva a lezáró részt. Középen kis rozetta. A feliratot ívekből álló karcolt szegély keresztezi. Felirata:

HALANDÓ TEKINTS E
KÖRE GÁSPÁR GÁBOR
EMLÉKÉRE KI 34 ÉVET É
RE AZ HOLTAK SORÁBA
TÉRE HÁZASSÁGBAN
ÉLE SOMOGYI SÁRÁ VAL
16 ESZTENDŐT TÖLTE
MEGHALT DECEMBER
21 KÉN 1849 ESZT ...

Az anyakönyv szerint Gáspár Gábor 1849. dec. 18-án halt meg.

28. A vöröskő sír el az előzővel megegyező méretű és megjelenésű. Jellegzetes különbség, hogy itt nem karcolt, hanem domborművű a szegély és a sugár dísz. Középen itt is kis négyszirmú rozetta van. A felirat táblát fölülről szív alakúan beívelő karcolás keretezi. Felirata:

HALANDÓ TEKINTS
E KÖRE Ns ÚJHELYI
ÖRZSÉBET NS KOMÁROMI
KÁROLY NŐJE HAMVAI
EMLÉKÉRE 1850 évi
Martzius 24 ik. .. élt 23
férjével 6 esztendőt azért
Istentől áldás hamvaira

Anyakönyvi bejegyzés: Marz. 26. Nemes Komáromi Károly hitvese Nemes Újhelyi Erzsébet 23 év 4 hón. korban sorvadásban halt meg.

29. Téglalap alakú vöröskő sírjel, fölül hármasparkányon nyugvó háromszögben végződik, melyen kiemelkedő perem fut végig. A felirati mezőt karcolt, négy sarkában beívelő vonal keresztezi. Felirata:

Gyász sírban nyugosznak
Néhai Nemes Somogyi Pál özvegye
Született Pálfi Zsuzsanna asszony
Élt 48 évet ...
Élt 17 évet és ...
Neje és fia sírjára van jegyezve
A munkás szorgalom és erényes élet
Adjon örök üdvöt boldogult
lelkének

30. A sírj el az előzővel megegyező. Felirata:

E gyász sírban nyu
goszik Ns Somogyi Gábor özvegye
Ns Varga Zsuzsanna
asszony ki miután ...
... édesanyja

...
a vele egy sírban
fekvő 15 éves Pál fiját
elvesztette 36 éves 8 hónapos
korában meghalt öt
árvajának fájdalmára
September 4. ... 1850

Az anyakönyvben fellelhető adat szerint 1849. szept. 9-én meghalt Néhai Somogyi Gábornak fia Pál 15 év 5 hónapos korában, kolerában.

31. Vöröskő síremlék. A lezárás nem különül el a felirati mezőtől, háromlépcsős, kifelé ívelő harangvonalú párkányban végződik. Alatta a sírkő ívesen kiszélesedik. A csúcsról lefelé néző háromfelé ágazó vonás díszíti, mely alatt 4-4 szembeforduló kis félkörökből álló sor van. Két oldalt a párkány alatt egy-egy rozetta. Felirata:

Halandó tekints
e köre Ns Szalai
György ... nejének
Ns Soós Zsuzsanna a
sszonynak emlékére
élete Napjának 72 ...
évére gyászos ...
35 éves ...
meghalt 1849 dik
augusztus 20 k napján

Az anyakönyv szerint idősb nemes Szalai György Kovácsmester hitvese 1849. szept. 3-án halt meg. A halál oka kolera.

32. A szépen díszített vörös sírkő felirati részét kimagasló felület keretezi, mely félkörívben záródik. A félkört kis vállban végződő perem szegélyezi. A formát követő legyezőszerű vésett motívumot középen apró félkörökből induló függőleges díszítősort teszi mozgalmassá. A felirati mező fölött hasonló jellegű vízszintes díszítés van, alatta az évszámmal. Felirata:

1849 dik
estendőben
E gyász sírban nyugosznak
hát Nemes Siskei Sámuel
ki élt 58 éveket meghalt

Szeptember 7 dik napján
Felesége Ns Ulyheji Ju
lianna Ki élt 54 éveket
meghalt Szept 6 dik
házassági időt éltek 32
esztendő nyugodjanak
poraik csendesen

Az 1849-es anyakönyvi bejegyzésben Nemes Siskei Sámuel hitvese nemes Ujhelyi Julianna szept. 5-én, Özvegy Nemes Siskei Sámuel szept. 7-én halt meg.

33. Egyszerűségében szép süttői mészkő síremlék. Fölül kétoldalt ívesen kihajló félkörívben zárul. A sírkövet bemélyedő keret szegélyezi. Nincs elkülönülő felirati rész. Díszítése a felirat fölött karcolt virágkoszorú. Felirata:

MISKOLCI
LEOPOLDINA EMILIA hamvai
Született 1833
Meghalt 1852 dik én Sept 13
Kedves leányát édes emléket
gyászolja édesanyja
MOLNÁR MAGDOLNA
SZABÓPÉTER

34. Vöröskő sírj el, szembetűnik egyedi formájával. A téglalap alakból a felső harmadon emelkedő rész kétoldalt egy-egy beívelő félkörívvel karcsúsodik, majd ismét kiszélesedik és fölül egy ívvel záródik. Ezt a felső részt hangsúlyos párkány szegi, nagyméretű domborművű rozettát keretezve. Felirata:

E sirdomb Födözi Ts Balás
... Bagó Mihálynak
volt élete párjának
...
28 évet hogy ére ...
...
házasságban pedig Bagó
Mihállyal élt ... esztendőt
Mihály ... meghalt 1850
...

Az anyakönyv szerint Bagó Mihály hitvese Balázs Zsuzsanna hagymázban** halt meg 1850.febr. 11-én, 28 éves korában.

35. A vörös sírkő félkörívvel záródik, melynek pereme kis váll ban végződik, a perem alatt egymással szembefordulva két domború voluta díszíti. Alatta olvasható az évszám. Felirata:

1838
Itt nyugszik az Urban
Megboldogult Nemes Ujhelyi Lília
Életének ...
Esztendejében Julius első ...
...
Ujhelyi Sándor és Hardi Susan
na akiket ...

Az anyakönyvi bejegyzés szerint 1838. július 2-án Nemes Ujhelyi Sándor leánya Lília 15 esztendő és 2 hónapos korában elszáradás ban halt meg.

36. Latin szövegevei egyedülálló a sírjelek között. Dátuma a legrégebbi megtalált évszám. Szürke kőből készült síremlék, elkülönülő felirati mező nélküli egyszerű forma. Kifelé ívelő félkörívvel zárul, körül perem szegélyezi. Felirata:

FVREDINI
SALUTEM AGER
QVASIVIT- MORTEM
PLACIDAM INVENIT
CELEBERRAGEXIER
D CHRISTOPHO

RVSHVBER
PHIL ET MED DOCTOR
AC PRACTISVSIN
LRG POSON FELICISS
OBIIT- AR-S-1782
DIE 24 1... A .AETUS
MARI TO OPTIMOMI
... MOESTIS-HOC
SAXVM POSVIT

Az anyakönyvben megtalálható, hogy 1782. d 26 jun Doctor Hubert ur énekszóval temettetett el.

37. Nagyméretű süttöi mészkő sírj el. Felsőrésze háromszögű csúcsban zárul, két sarkán egy-egy karéjjal. Az elkülönülő felirati mezőt két oldalt egyegy féloszlop fogja közre. A felirat fölött szomorúfűz díszítés van. Felirata:

Özveg BEDEGI ÉVA édesanyának
mély bánatát jelképezi e sírkő
Kiszolgált magyar HUSZÁR
s a Balaton vize által
1862 dik év Jun 28 dikán
elnyeletett kedves fiának
VAJDA JÓZSEFNEK
hamvainak
BÉKE PORAIRA!

38. Világos szürke mészkő síremlék. Felül párkánnyal szegett félkörívvel zárul, benne szomorúfűz díszítéssel. Kétoldalt egy-egy féloszlop van, közöttük a síkjából bemélyedő, a két kőtábla motívumot idéző két félkörívvel, mely aprólékos füzerszerű díszítéssel van szegve. A két féloszlop alatti lábazonatán újabb, ívesen szegett felirati tábla van. A felirat a mállott közeten alig kivehető:

KUTAS ISTV ÁNNÉ élt
18 évet meg ... 1861 év
január 18 dik ...

...
TOBAK ...

...
SZÜLEIM
... békeségben
... Szivek

39. Vöröskő sírjel. Hosszított félkörívvel zárul, mely egy-egy kis vállban megtörve kétoldalt kifelé ível és több lépcsős párkány szegi. A félkör közepén szépen faragott rozetta van. A felirati mezőt karcolt vonalú szegély veszi körül. A feliratot nem sikerült azonosítani.

40. Vöröskő sírkereszt. Az egyetlen fellelt kereszt a temetőben, valószínűleg evangélikus

Jegyzetek:

1 FÉNYES ELEK: Magyarország s a hozzá kapcsolt tartományoknak mostani állapota statisztikai és geographiai tekintetben. Pest, 1836.489.

2 BALASSA IVÁN: A magyar temetők néprajzi kutatása. Ethn. (1973) 225.

3 HOPPÁL et al.: Jelképtár 190.

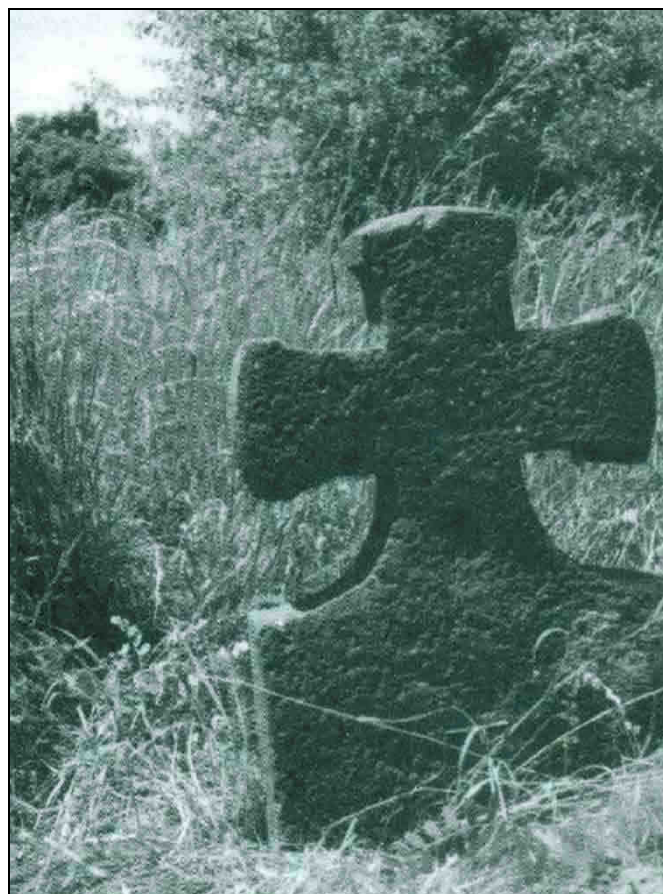
4 S. LACZKOVITS EMÓKE: A köveskáli felső és alsó református temető XVIII. és XIX. századi sírj elei Veszpr. m. Muz. Közl. 16.288.

5 ZÁKONYI FERENC: Balatonfüred, 1988. Veszprém. 536.

6 UZSOKI ANDRÁS: A Balatonfüredi Református templomépítés története és ülérendje. Veszpr. m. Muz. Közl. 17 1984.473.

7 GYÚRÚ GÉZA prelátus úr, a Balatonfüredi Róm. Kat. Plébánia lelkésze fordította le szabadon a hiányos és hibás latin szöveget magyarra.

8 BURGYÁN MIKLÓS: Magyarországi szívalakú sírj elek. 1972. 332. felekezetű halotté. A sírjel mélyen a földbe süllyedt. Formája lényegében tábla alakú sírkő, melynek felső részéből kereszt magasodik ki. Felirata nem olvasható.

9 S. LACZKOVITS EMÓKE: i.m. 287.

10 Balatonfüred és Balatonarács története. szerk. LICHNECKERT ANDRÁS. Veszprém, 1999.603.

11 UZSOKI ANDRÁS: A balatonfüredi református templom építés története és ülérendje. Veszpr. m. Múz. Közl. 17. 1984.

12 BURGYÁN MIKLÓS: i.m. 334.

Miklós Ferenc a Balatonfüredi Református Egyházközség lelkésze lehetőséget adott számomra, hogy az általam gyűjtött adatokat az egyházi anyakönyvekkel leegyeztessék, amiért hálás köszönetem illeti.

Szerkesztői megjegyzés:

Jelen tanulmány a veszprémi Laczkó Dezső Múzeum néprajzi gyűjtőpályázatára beadott anyag alapján készült (LDM. NA 12.752-99, LDM. NA 12.780-2000), ahol megyei l., majd országos 3. helyezést ért el. -

*foglalkozása **üfusz

KATONA CSABA

FÜRED ÉS VENDÉGEI

EGY FÜRDŐHELY „TÁRSADALMA” A MÚLT SZÁZADBAN

„A fürdőéletet arisztokraták és uralkodók kezdeményezték, de a polgárság intézményesítette.”¹ szögezte le egy alkalommal Kósa László. Állításával nehéz lenne vitatkozni. Ismert tény, hogy a múlt század folyamán, sőt a századelőn is a felemelkedő polgárság egyik legkedveltebb időtöltése volt a fürdölátogatás. Mindez szorosan összefüggött a polgári értelemben vett szabadidő kialakulásával s így tágabb értelemben a társadalom egészének jelentős változásaival, konkrétan a polgárosulás folyamatával.

Fenti állításunk igazolására a korabeli Magyarország egyik legdivatosabb fürdőhelyét, Balatonfüredet vonjuk részletesebb vizsgálat alá. Egy fürdő mindennapjait elsősorban az elbeszélő források alapján kísérelhetjük meg felidézni – ezeknek Füred esetében szerencsére igen bő kínálata maradt az utókorra. A Füreddel foglalkozó narratív forrásokat bizonyos szempontból kétfelé oszthatjuk. Egy részük alapján – a fürdőről írt ismertető, az emlékiratok, visszaemlékezések, szépirodalmi művek tartoznak ide – Füredről egyfajta meglehetősen idealizált, nemegyszer elnagyolt, a mindennapi történetek finomabb mozzanatait bántóan nélkülöző, közterek mentén mozgó, sztereotip elképzelés él a köztudatban. A fürdő által kiadott ismertető célja nem is titkoltan a fürdő népszerűsítése volt, természetesen, hogy azokban a pozitívumokat emelték ki a szerzők. Nem egy közülük színvonalatlan, korabeli sablonok tömkelegét felvonultató iromány volt és igazán már megjelenésekor sem elégíthette ki kellőképpen a fürdőhöz tapadó érdeklődést. A fentebb meghatározott forráscsoportból még a visszaemlékezések hordozzák a legtöbb valósnak nevezhető, egyéni benyomásokat rögzítő információt, ám bár ezek is gyakorta torzítanak. Oka ennek a megszépítő messzeség, valamint az, hogy az utólagos visszatekintés alapján született rövidebb-hosszabb írások legritkább esetben foglalkoztak részleteikben a fürdői hétköznappal, sokkalta inkább a valamilyen oknál fogva kiemelkedő eseményeket őrizte meg – teljesen érthető módon – az emlékezet. Az irodalmi művek esetében pedig eleve hiba volna elvárni a realitást: az irodalomnak nem a valóság részletes és következetes bemutatása a célja.

A források egy másik csoportja viszont általában nem idealizál: ilyenek a naplók, melyek az adott nap eseményeit, észrevételeit frissen rögzítették, valamint a korabeli sajtó egyes híradásai. Fürednek a kor viszonyai között már a XIX. század

első felében meglehetősen széleskörű a sajtója, gyakorta olvashatóak a lapok hasábjain füredi tudósítások – ez utóbbiak nem egy esetben viszont a bírálatokat vitték túlzásba. Egyes sajtóban megjelent híradások pedig, elsősorban az úgynevezett fürdőlevelek, ezzel szemben úgyszintén az idealizálás és az elnagyolt közterek tucatjait kínálták az olvasóknak. Tanulmányozása könnyen kelt olyan benyomást, mintha az országban csupa, arctalan, egymástól semmiben sem különböző fürdő lenne. Füred és a füredi nyár a XIX. század második felében, a XX. század elején is állandó témát szolgáltatott a sajtónak. Ekkor azonban már egyre inkább teret kaptak az olyan írások is, amelyek nem csupán az aktuális nyári híreket, az építkezések tényét, hírességek fürdön időzését közölték, hanem egyre másra adtak visszatekintést is a fürdő lassanlassan legendává nemesedő múltjáról.

Fentiek alapján egyértelműnek tűnik, hogy a felsorolt forráscsoportok önmagukban nem igazán alkalmasak arra, hogy a füredvendégek „társadalmáról” hiteles képet nyerjünk. Ez az állítás azonban így nem teljesen igaz. Propagandisztikus céllal például előszeretettel hangoztatták, hogy a egyenlőség eszméje mennyire jellemző a füredi fürdőre. Példának okáért idézzük a talán – igaz, hivatalból – legelfogultabb lapot, a Füreden megjelenő Balaton-Füredi Naplót 1861-ből: „A vendégek száma nagy s meglepő látvány az, midőn a rendes órák alatt a savanyú-víz körüli sétaterén ... az oly sok, az anynyira szép és fesztelen nagyjainkat s a többi osztálynak is nagyjából kitűnő egyéniségeit s másokat nyájas, vidám arczczal, barátságos kedély ömlengései között látja az ember majd egy kebelben olvadni össze egy cél, egy ok s egy ut vezérli őket s vont össze a különös találkozás társaságába, úgy érezzük magunkat ilyenkor, mintha egy ropant világvárosnak legnépesebb, legélénkebb részében volnánk.”³

Más esetben Jókai Mór lelkesedik így 1857 nyarán átélt füredi élményei hatására A magyar Tempevölgy című nevezetes útleírásában: „... hanem van Balaton-Fürednek még egy olyan tulajdona is, ami egyenesen a beteg szívnek tesz jót, s amit eddig az orvosok s vegyészek kifeledek az analysisből: nem a vas, nem az alkalik, nem a savak, nem a langy lég, nem a szép táj, hanem egy derék, becsületre méltó, hazafias érzelmű közönség Öreg zászlós urak, régi hangzatos időkből nagyrebecsült nevek, országos kapacitások a me-

gyei világból, deli úrhölgy ek, fiatal mágnessok, lel-készek, tanárok minden felekezetből, kisebb na-gyobb nevek mind egy barátságok ismerős körre alakulva, melly egymást szívesen üdvözlí, a közbe-széd tárgyából ki nem fogy, sem nagyságát, sem kicsinységét nem érezteti a másikkal, minden élvezetét megoszt mindenkivel, az első szóra kész és előzékeny bármik okos indítvány felkarolására s iparkodik óráit kellemessé tenni: ezekből áll Balaton- Füred fürdőközönsége.”⁴

Jókai ezt az írását a Vasárnapi Ujság „fizetett tollnokaként” írta 1857-ben. Az általa megrajzolt kép inkább a reformkor pezsgő füredi életét idézi, pontosabban azt a sztereotíp képet, ami általában véve ma is él a XIX. század első felének Füredéről. E szerint tehát a társadalom legkülönbébb képviselői örömmel töltik egymás társaságában szabadidejüket.

A fürdön divatos öltözetével tüntető „úri közön-ség” jelenlétét kevésbé cizellált stílusban örököltette meg Francsics Károly borbélymester 1858-ban. „Aminő jólesett füleimnek a pompás zene hangja, oly kellemetlen hatással bírt szemeimre a roppant nagy krinolinok látványa Már ennél undokabb divat nem jöhetett elő az én szemeimnek. Osztán méghozzá. . . ekkora népcsoport közt, mutass nekem, édes feleségem, csak egyetlen érdekes pofát vagy testállást, melynek azt mondhatnák, hogy na, mégiscsak tűrhető. De ez mind oly Nagy Ignác alakú, Torzképeiből kiszedett-vett figurák! férj fiai épp, mint női.”⁵ – fordult feleségéhez dohogva a derék iparos.

A Somogy című lap 1866-ban a következőket írta, amikor Füredet Siófokkal hasonlította össze: „Mert még csak egy előnye van Füred fölött, hogy nem kell annyit öltözni, nem kell akkora putcz.”⁶

Táncsics Mihály leánya, Eszter és ennek férje, Csorba Géza kesernyés hangulatú, meglehetősen rendezetlen közös naplójának egy-egy odavetett sora finoman érzékelteti a hangulat ellentmondá-sosságait: „Egyik szomszéd asztalnál ültek 4-en. Két férfiú, egyik idősebb - az apa -, azután a mama lányával, mint később megtudtuk, Szigligetiék vol-tak: később ugyanoda jöttek Kétly⁷, nejével. A szomszéd asztalhoz pedig Aradi nejével, Tamássy⁸ stb. A mi asztalunknál egy mindenkivel ismerkedni szerető orvos telepedett le nejével. ... Találkozáván Jalsovics tisztelendő úrral, ki hozzánk szegődék, és együtt sétáltunk. Láttuk Jókai Etelkát, Ghiczty, a postást, a rendbiztost, az orvost, Sennyeiéket stb., megismerkedtünk egy Tarányi nevű fiatal ember-rel, kinek Jalsovics bemutatott bennünket. ... Be-szélte J(alsovics), mi sok ingyenélő van itt Füre-den, mennyi kiadása van Rabschnak és mennyi jö-vedelme Écsynek - 2000 frt ...”⁹

Évtizedekkel később, a századelőn, Blaha Lujza naplójában újfent az idealizált Füred-képet láthat-juk viszont: „Egy jó tanáccsal azonban szolgálok a leányos mamáknak: hozzák férjhez adandó lányai-kat Füredre, ott biztosan mihamarabb férjhez men-nek. Mert ennyi szép leányt férjhez menni, mint Füreden, még egy budapesti évad alatt sem tapasztaltam. Itt nem kell annyit bálozni, itt nem kell any-nyit »öltözködni«, még minduntalan kipattan egy újabb eljegyzés titka, és mi mindnyájan úgy örü-lünk minden hímenhírnek, mintha a mi lányunkat vinnék fejkötő alá. Ez a családiass együttérzés, ez a patriarkális állapot egyik legkedvesebb vonása Fü-rednek, amelyhez én bizony hű maradok minden-korra.”¹⁰

Az előbbi idézetben szinte visszaköszönnék Eötvös Károly pajzán töltetű gondolatai, amelyek-vel a reformkori Füredet jellemezte, épp csak a „vajda” hamiskás mosolya hiányzik Blaha monda-taiból: „Beteg asszony éppen nem ment fürdőre. Csak a meddő menyecskék mentek oda s azoknak mindig használt. És csak a viruló hajadonok keres-ték föl mamáikkal, kik az édes múlt emlékeit még egyszer átéltek, újra átéreztek. S a hajadonoknak is használt. Aki balatonfüredi fürdön, badacsonyi és somlai szüreten meg nem találta szíve mását: hiába ment aztán a lorettói vagy az öreg máriacelli szűz-anyához.”¹¹: (Talán nem fölösleges még annyit megjegyezni, hogy valami valóságalapja bizonyo-san volt annak, hogy fürdön gyakorta alakultak ki később házasságba torkolló kapcsolatok. Ez nem meglepő, hiszen egy fürdő kiváló alkalmat biztosít-tott az ismerkedésre. Ez még a Monarchia hanyat-lása után is így volt, olyannyira, hogy az 1920-as években akadt egy úr, aki számba vette, hogy ked-venc fürdője, Baden bei Wien évente hány ház-aszággal végződött kapcsolat bölcsője volt: így pél-dául 1928-ban 147, egy évvel később 98 leendő házaspár ismerkedett meg Badenben. A statisztikát közlő Színházi Élet Badenről adott leírása többé-kevésbé általában is jellemezte a fürdőket: „Sehol a világon nincs annyi alkalom ahhoz, hogy fiatalos uri formák között megismerkedjenek egymással, mint Badenben. Baden mindig az a fürdőhely volt, ahova a lányos mamák azért vitték gyermekeiket, hogy főkötő alá juttassák őket.”¹²)

A fent idézett források alapján nyilvánvaló, hogy a füredi nyár élményét ki-ki másként élte meg, más-más okból rögzítette ott szerzett élményeit. Az elbeszélő források egymásnak ellentmondó tudósi-tásai részben ebből fakadnak, részben pedig abból, hogy a forrásként használt munkát írója milyen szándékkal hozta létre, mennyiben szánta azt a nyil-vánosságnak. Ám a füredi nyári híradások némely eleme rendszeresen visszaköszön a fennmaradt írá-

zat nélkül elmondhatjuk, hogy Füred törzsközönsege a mindenkori középosztály soraiból került ki. Mindez azonban nem jelenti azt, hogy fürdőközöniséget bármiféle szempontból egységesnek nevezhetnénk.

*Füldővendégek névsora 1841.
(Helytörténeti Gyűjtemény, Zákonyi-hagyaték)*

Általános jellemzője volt a füredi társas életnek a társadalom osztályai és rétegei között egyébként is létező elkülönülés erőteljesen szembetűnő nyilvánulása. Fürdön a társasági alkalmaknak adott helyszínei voltak (gyógyterem, sétány stb.) s a szűkre szabott keretek között elkerülhetetlen volt, hogy még inkább a felszínre kerüljenek a társadalom szabta merev korlátok.¹³ A források azt látszanak igazolni, hogy különösen igaz volt ez Füredre: „Általában kétlem, hogy legyen a látogatott fürdők között még egy, hol az élet annyira egy pontra legyen szorítva, mint itt. A két ház – a liget és a Balatontól szegélyezett – egynegyed úrbéri illetőséggel nagyságban alig mérkőzhető, árnyékban szegény sétatér és az egyetlen piac képezi világunkat.”¹⁴

A más-más társadalmi rétegekhez tartozók társaságát hozzájuk nem illőnek vélők merevségét csak fokozta, hogy fürdön a fürdővendégek mind egyikét illet egyenlő elbánásban részesíteni (más kérdés, hogy a gyakorlat mennyiben felelt meg en-

nek) és ez a magukat különbnek érzőket még inkább különállásuk látványos, de legalábbis minden kívülről számára közérthető demonstrálására ösztönözte. Idézzük Szabó Dávid bejegyzését a Panaszok, javítások, szépítések, javaslatok jegyzőkönyve¹⁵ lapjairól: „Drága a sétatér ... egy szócska, egy pillantás is, miszerint a sok nagyságos és tekintetes asszonyság és kisasszony és nagyságos és tekintetes uraság oly arisztokratái szigorúsággal tiltja az idegennek a legtiszteltebb közelítését is, szorosan zárkózván jól ismert körébe, melyben talán tiszte szerint nem jó érintkezésbe olyannal kinek csekélyisége az ösöktől szerzett fényre homályt lehelhetne, amitől az idegenhez közelítésnél fél.”¹⁶ Kossuth Lajos¹⁷ hasonló jelenségről számolt be 1842-ben a Pesti Hírlap olvasóinak: „Mondják: Füreden a társalgási hangulat fészkes, gőgös, különbözgető: és valóban az a csömörletig. Minden száz ember legalább csinál húsz cöttériát, melynek határvonalait itt a születési, amott a pénz arisztokrácia színezi, s mindenikben aprócska alosztályok. ... Lehetetlen nyíltan nem undorítónak mondani egy-két hetyke uraeskának (a törleszkedők osztályából) bántalmas pöffeszkedését, kik polgári születésű vendégek irányában csömörletes gőgöt mutatnak.”¹⁸

Egybecseng Kossuthéval nagy politikai ellenfelének, Széchenyi Istvánnak 1846-ban keltezett bírálata: „... szinte semmiben sem létezik Füreden azon csín, azon falusi csend, azon kényelem, azon minden fesznélküliség és még is mindenek fölött illedelem, melly más, kivált külföldi fürdő- és borviz-helyeket olly magához vonzó báj erővel ruház fel, hogy mind a már sokat élvezett, mind a még sokat élvezni akaró egyiránt és nagy számban tódul beléjük.”¹⁹

Hogy ez a Kossuthék által is élesen bírált jelenség nem új keletű dolog, azt alátámaszthatjuk egy 1808-ból származó idézettel, amely Michael Eissl osztrák utazótói származik. Eissl Festetics György vendégeként a kenesei Festetics-birtokról Keszthelyre utazva útjába ejtette Füredet is: „Ide Magyarország minden részéből tódulnak az emberek. ... Találkoztam itt magyarokkal, szlávokkal, németekkel, rácokkal, minden rendű és rangú emberrel a Kis- és Nagyalföldről és a Kárpátokból. Csak úgy vettem észre, kevés itt a paraszt, vagy polgári osztályból származó személy és a határ, mely köztük és a nemesek között húzódik, sokkal élesebb, mint Németország fürdőiben.”²⁰

Közvetetten hasonló elkülönültség meglétéről számolt be az 1847-ben Füreden időző író, Degré Alajos is, aki István nádor nyári látogatása kapcsán a nádor és környezete meglepő közvetlenségét emeli ki: „Rövid idő alatt füstfelhős élénk ifjúság

Érkezés Nap és Hónap.	Neve és Czimzete.	Lakhelye.	Személy Szám.
14 Julius	Sárközy Zsigmond Ur, Komárom Megyei Al- Ispány	Kömlőd.	2
— 1 —	Lechner János Ur, Ügyész	Pest.	1
— 6 —	Lechner Károly Ur, Városi Tanácsos	„ „ „ „	1
— 7 —	Wagner Ignác Ur, Városi Jegyző	„ „ „ „	1
— 1 —	Léventrit Henrik Ur, Ellenőr, nejével	Deb. Felsőp.	3
— 1 —	Csikmadia Pál Ur, Ügyész	Veszprém.	1
— 2 —	Kis Sándor Ur, Táblabíró	Fehérvár.	2
— 2 —	Illés Ferencz Ur, Megyei Al-Jegyző	Lőlle.	3
— 3 —	Kerkapoly István Ur, Zala Megyei első Al-Ispány	Kőcsiga Bány.	2
— 2 —	Ozterhambor Kristóf Ur, Törv. gyakornok	„ „ „ „	1
— 3 —	Zichy János Ur, Táblabíró, fiával és annak nevelőjével	Nagyca.	5
— 1 —	Peretz Mór Ur, Táblabíró	Ronyhád Tol. V.	1
— 1 —	Tóti Regina Assz. gyermekeivel	Buda.	6
— 1 —	Hirsek József Assz. leányaival	Pest.	3
— 2 —	Lendvai Márton Ur, Színész	„ „ „ „	1
— 2 —	Hübner Ur, nejével, Színész	„ „ „ „	2
— 3 —	Maghary Antal Ur, Városi Tanácsos	Kőrmend.	1
— 1 —	Wellknigel Ur, Kereskedő, nejével	Palota.	4
— 1 —	Hannszelgnó Assz.	Kőcs.	2
— 3 —	Klencsaudter Simon Ur, Kereskedő	Becskerek.	2
— 1 —	Mészner Endre Ur, Serfűző, nejével	Kalocsa.	3
— 1 —	Schulzky Ferencz Ur	Hegy Fala.	1
15 —	Bartók Mátyás Ur, Derrzi Prépost és Ple- hámos	Baja.	1
— 1 —	Herold János Ur, Plehámos	Ráth monastor.	1
— 2 —	Zadjeli Schlachta Ferenczkné Assz. szüle- tett Bárá Hauer Terézia Etelka Kis- Asszonyával	Soprony.	3
— 1 —	Blási József Ur, Papi segéd	Pástyén.	1
— —	Mihálovics Emília Assz.	Buda.	1
— 3 —	Wohlshaffer Mari Assz.	„ „ „ „	1
— 1 —	Weber Ur, Könyvtáros	Pest.	1
— 2 —	Aster Ur, Könyvtáros	„ „ „ „	1
— —	Stettenay Ur, Ügyész	„ „ „ „	1
		Összesen	1048

környezé, s nem telt bele negyed óra, oly fesztelen lön a társalgás, mintha csak egy osztálybeliek beszélgetnének együtt: adomáztak, nevettek s a főherceg nemcsak szívesen hallgatta, de maga is belevetült az élénk elbeszélésekbe.”²¹

Ugyanebben az évben az Életképek egyik tudósítója, Tanárky György az Anna-bál némiképp feszült légkörét próbálta érzékeltetni árnyalt iróniával: „Társalgási tónja: előkelő, azaz ném et, itt-ott francia és magyar: táncza: német, kevés francia 's még kevesebb magyar, 's egyetlen árva mazur.”²²

A Balaton-Füredi Napló és Jókai bizony egészen más képet festett Füred hangulatáról. De lássuk a Balaton-Füredi Napló egy másik írását, ugyanabból az évből (1861), amelyből előző onnan vett idézetünk is származott. A lapot az készleti véleménynyilvánításra, hogy az egyik fürdői bálon egy arisztokrata hölgy nemet mondott egy nem arisztokrata kérőjének, mikor az táncba hívta. Hogy mi volt az elutasítás oka valójában, az számunkra most nem érdekes, annál inkább az a füredi egyenlőséget korábban oly lelkesen hirdető Balaton-Füredi Napló állásfoglalása: „Egy valaki beküldött cikkben panaszkodik bizonyos táncz közbeni kosár osztogatások ellen, – a cikket, miután kidolgozatalan és tulságosan sértő, nem közöljük, annyit azonban elmondunk, hogy akkor, midőn a bizonyosan felettünk álló nagyjaink minden választó közt lebontva teljes leereszkedéssel nem csak hozzánk közelednek, hanem a legbizalmasabb nyájassággal közibénk vegyülnek, igen kár és méltánytalanság, ha ezen leereszkedés által bár ki is az alsóbb rendekből annyira kiragadtatik, hogy itt saját magát ehhez, ki hozzá leereszkedett hasonlónak vélvén, a saját magához hasonlók, vagy nálánál nagyobbakat lekicsinyel.”²³

Huszár Imre valamivel konkrétábban beszél az elkülönült csoportok közti korlátokról: „... ki egy szezont töltött, vagy tölteni fog Füreden, bőven tapasztalhatta vagy tapasztalandja mennyire megöli már magvában a társaséletet s az ezzel összekötött élvezeteket a cotteria-szellem. ... Néha lát az ember együtt is két három családot. Minden ilyen csoport egy-egy cotteria. Itt három nemes család, emitt három izraelita család, és végre amott egy mágnás és két fertálmágnás család.”²⁴

Végezetül még egy idézet a Balaton-Füredi Napló fentebb is citált ugyanazon számának hasábjairól. A lap tudósítója az idényvégi, augusztusi napokat mutatja be, amikor a közönség száma bizony már jócskán megfogyatkozott: „... kevés a vendég, - nem igen válogatnak egymás közt, élnek hálnak egymásért minden rang különbség nélkül.”²⁵ olvashatjuk, ha pedig annak hírértéke van, hogy immár örömet vegyülnek össze a különféle rangú-

rendű vendégek, az azt mutatja, hogy korábban ez nemigen volt így. Főleg az arisztokrácia rendezett igen szívesen zárt körű rendezvényeket: halászesztek, hajókirándulásokat, amik ugyancsak eseményszámba mentek a bámuló fürdőközönség szemében.²⁶

Az 1870-es években lassan-lassan kezdtek mutatkozni az elkülönültség oldódásának jelei. A kasztszellem visszaszorulását Mangold Henrik, a fürdő nem hivatalos orvosa igyekezett is buzgón hangoztatni (ezzel viszont akaratlanul is mintegy elismerve annak korábbi létét) - a lelkiismeretes fürdőorvos szemével tekintve a jelenségre: „Füred társadalmi tekintetben a korszellemmel halad. Évek előtt itt ugyan némileg rideg feszültségben nyilvánuló osztályszellem (Kastengeist) uralkodott, mely a kedélyeket ingerelte és így közvetve a gyógysikert károsította: most azonban a vendégek, nem tekintve a vallás és rangkülönbséget, mindinkább közelebbi érintkezésbe jönnek egymással és főleg az idény kezdetén és végén ugyszólván egy családot alkotnak.”²⁷

A vendégek közt az idény elején és végén fel erősödő közösségi szellem hangoztatása azonban éppen megkérdőjelezi a beszámoló hitelességét. Ha nem is ennyire erőteljesen, de az általunk vizsgált korszak egésze alatt, a társadalmi viszonyoknak megfelelően, létezett egyfajta elkülönültség a különböző rétegek között. Sziklay János, a Balaton-Egylet titkára 1892-ben, Stefánia hercegnő látogatásakor telj es természetességgel írta le a következő sorokat: „Mindazonáltal nem kerülheté ki a lelkes fogadtatás sok apró tüntetését, melyet hol az úri közönség, hol a nép rendezett.”²⁸

Sajátos viszony fűzte a fürdőközönség egy részét a zsidó származású vendégekhez. Konkrét számokkal nem, vagy csupán igen nehézkesen lenne igazolható, de tény, hogy a zsidóság igen nagy számban volt jelen a fürdőkön és ez nem csak Füred esetében volt így.

Alapjában véve két oka lehetett ennek. Az egyik a fürdők közösségi jellege. Fürdön elvileg mindenki egyenlő elbánásban részesült a társaságban, mindenki ugyanazzal a céllal utazott oda. Jellegzetes intézmény volt, mintegy demonstrálva az egyenlőséget, de legalábbis annak látszatát, a table d'hot, a közös asztal, ahol együtt étkeztek a különböző társadalmi osztályhoz tartozó vendégek. A fürdőigazgatóság egyébként is minden alkalmat megragadott, hogy ne éreztesse a különbségeket a vendégek között, sőt az ortodox zsidóságra - s nyilván a tőlük remélhető bevételre - is gondolva, Füreden külön izraelita vendéglő állt és tudjuk, hogy már az 1820-as években kóser bort készítettek a Savanyúvíz zsidó vendégei számára Csopa-

kon.²⁹ A zsidóságnak nem csak külön vendéglője, de külön fürdője is volt: „Az izraeliták számára a fürdőhely az izraeli ta vendéglő szomszédságában van.”³⁰ Ugyanakkor az egyenlőség elve a valóságban számtalan esetben csorbát szenvedett, így Écsy László füredi fürdőigazgató félévszázados működése alatt állandó küzdelmet folytatott a korrupció és a megvesztegetés ellen, ami viszont a fürdői kiszolgáló személyzet egy részét is minősíti. A személyzet egy részének megbízhatatlanságát Jalsovics Aladár, az első modem értelemben vett füredi útikönyv szerzője is említi: „Ha... a cselédség hanyagsága vagy zsarolása által szolgálatbéli rendetlenség követetnék el, kéretnek a t. ez. fürdővendégek az ilyeseteket ... bejelenteni”³¹

Orzovenszky Károly fürdőorvos ugyancsak nyíltan szól a tapasztalt visszaélésekről, ugyanakkor megemlítve azt is, hogy a fürdő vezetése megtette a szükséges ellenlépéseket: „Gazdasági tekintetben gondoskodva lesz Füreden mindenről, mit a fürdővendégek igényei megkívánnak. ... Gondoskodva lesz továbbá a tisztaságról, szolgálatról, jó rendről, az ételek s egyéb kellékek mérsékelt áráról, hogy a zsarolásnak vége vessék.”³²

A számos előítélettel és hátrányos megkülönböztetéssel sújtott zsidóságra kétségtelenül jelentősnek mondható vonzerőt gyakorolt, a fent említett esetleges torzulások ellenére is, a fürdőtulajdonosok „egyenlősítő” törekvése. Huszár Imre kesernyős gúnnyal idézte fel ezt a jelenséget 1863-ban: „... a fürdői orvos... egyenlő buzgalommal csókol kezét madame Egerberger nagykereskedőnének és a hétágu koronás bárónéknak, ha a báróné ép oly jól fizet mint a nagykereskedőné ...”³³

Valószínű azonban, hogy fentiek mellett legalább ekkora súllyal esett latba még valami. Amint láthatuk, a fürdővendégek legnagyobb része kereskedő volt. Jöttek fürdőre, mivel nőtt a keresletük, tehát biztos anyagi támasszal rendelkeztek, társadalmi jelentőségük és presztízszük is megkövetelte ezt, fürdön is lehetett üzletet kötni és hasznos ismeretségekre szert tenni, a kártyán, biliárdon, tekén eladósodott leendő dzsentriknek is szükségük volt hitelre. Legfőbbképpen pedig ők is pihenni, gyógyulni, szórakozni vágytak, csakúgy, mint bárki más. Mármint elegendő csupán arra gondolni, hogy a kereskedelembe korábban valósággal belekényszerített zsidóság vajon mekkora arányban képviseltette magát országosan a kereskedőrétegben? Anélkül, hogy külön vizsgálatot kellene elvégezni, bizonyosnak mondható, hogy a fürdőlátogató zsidóság túlnyomó többsége a kereskedők közül került ki. Emellett pedig nem szabad megfeledkezni az értelmiség létszámát gyarapító képviselőik jelentős és egyre növekvő számáról is.

A jelenlevő zsidósághoz való viszony kérdésében

tisztában kell lennünk azzal, hogy más szemmel néztek őket a fürdő vezetése, Füred és Arács falvak lakossága s végül a fürdőközönség nem zsidó része. Aligha meglepő: Füred légkörére nem egy esetben rányomta bélyegét az antiszemitizmus. Amíg a fürdőigazgatóság mindent elkövetett, hogy jelentős bevételt hozó zsidó vendégei maradéktalanul elégedettek legyenek, addig a fürdőközönség soraiban igen sokan voltak olyanok, akiknek többé-kevésbé kellemetlen volt a zsidóság képviselőinek nagy létszáma. A zsidósággal kapcsolatban fokozottan érvényesült az a jelenség, amit a cottériák létrejöttének kapcsán már említettünk: az, hogy a szűk mozgástér, ahol fürdön a társasági élet zajlott, fokozottan előhozta a sokak gondolkodásában megbúvó ellenérzéseket. Míg állandó lakhelyén ki-ki könnyedén kerülhette az érintkezést a zsidóság, vagy más, számára derogáló elemek képviselőivel, addig a table d'hôte-nál ülve, a sétányon lépegetve vagy a fürdő használatakor ez nem volt lehetséges.

Kétségtelen, hogy a fürdőközönség tekintélyesebb hányada és a zsidóság között létezett egyfajta merev elkülönülés Füreden. Már a reformkorból tudunk példát hozni az elkülönülés szándékának durvább megnyilvánulására: „Történtek itt már reformok nagyszerűek és heroikus modorban: így például a zsidók alkalmatlanságát az itteni urak nem tűrhetvén, a' fürdő elébe egy hajdút állítottak, aki a' zsidókat megintse, hogy bemenni ne merjenek, minek következtében ezek az előbb úgynevezett kádfürdőbe kénytelenek járni, addig alkudozván azonban, míg ennek czíme megváltoztatott s többé nem kádfürdőnek, hanem társasági (Gesellschafts) fürdőnek nevezetik.”³⁴

Az ellenérzés ehhez hasonló megnyilvánulásainak bőséges tárházát kínálja az 1861 és '63 között megjelent fürdői lap, a Balaton-Füredi Napló. A lap egyik kedvenc vesszőparipája a zsidóság hazafiatlansága, amit abban is beigazolódnak látnak, hogy a zsidó vendégek nem látogatják a színházat: „Közönség szép, de vegyes volt, különösen egy olyan osztály egyáltalán nem volt képviselve s mily szép magyar ruhákat viselnek s mily jól állana abban a szép magyar ruhában, ha kedves hazánk édes zengzettü anyanyelvét a színházban naponként halgatnánk, mulatva társalognánk s minél tökéletesebb en megsajátítanánk.”³⁵

Érte a zsidóságot ennél sokkal durvább támadás is a lap hasábjain. 1861 nyarán hegedűhangversenyt adott Füreden Auer Lipót (aki pár évvel később már a szentpétervári konzervatórium professzora volt s negyvenkilenc évig tanított ott³⁶) s a zsidó származású művész – nem tudni, mi okból – nem teljesítette a közönségnek azt az óhaját, hogy játssza el a Rákóczi-indulót. A Balaton-Füredi Napló a következőképp kommentálta az esetet: „... önbizakodottságot mutat

hogy kétszeri kihívás után a közönség egyhangú kívánságát mellőzte, – magyar darab eljátszását óhajtották, ... ami nem csekély idegenséget szült a jelenvolt magyaroknál, míg a zsidó hazánkfiak kárörömmel mosolyogtak felénk. ... Figyelmeztetjük Auer urat, ha művészetével általános elismerést óhajtott szerezni, úgy ne hitsorsosai közömbösségét, de a nemzeti érzelmek fenségét keresse és nevezze meg, mert tudja azt jól, hogy önzetlen bizalmat oly nemzettől várhat, melynek hazája van, bárminő nyomorult állapot vagy politikai fondorlatok közepette is: ezen nem akarjuk hitsorsosait sértegetni, de a füredi fürdői életben lehete szerencsénk (!) tapasztalni a héberek viselkedését.”³⁷

A Balaton-Füredi Napló még több helyütt előszeretettel köszörüli a nyelvét a zsidóságon, ugyanakkor nem lehet elhallgatni azt a tényt sem, hogy a színházrendszeresen felkereső zsidó kereskedőt megdicséri,³⁸ Auer művészetét pedig a közönséggel való konfliktusa ellenére őszintén magasztalja: „Játéka könnyű és varázshatalmú, változatos, de mindig élénk, sőt bámulatos. Reményitől ilyen még nem hallottunk, de senkitől sem.”³⁹

Amikor pedig egy évvel később Auer ismét Füred vendége volt, a Balaton-Füredi Napló így írt róla: „Augusztus 7-én Auer Lipót fiatal hegedűművésznek a hangversenye a Nagyvendéglő termében esti hét és fél órakor. ... Közönség szép számmal, különösen, sőt majd nem legnagyobb részben az izraelita vendég koszorú volt képviselve – kár, hogy mások is nagyobb számmal nem jelentek meg ... , mert valóban ritka művészi tehetségnek lettek volna tanúi, olyannak, miről bizton elmondhatjuk, hogy honunknak díszeire válik. ... Auer Lipót többszörösen kitapsoltatott.”⁴⁰

Említésre méltó még, hogy Degré Alajos tanúsága szerint a zsidóság és a többi fürdővendég elkülönülése alkalomadtán mégsem volt teljesen merev: „Ezt a bált az izraeliták rendezték, annál gazdagabban volt kiállítva. El is ment az ifjabb rész s egy-két jóvérű a korosabbak közül.”⁴¹

Ezzel együtt egy kétségtelenül létező, talán nem is annyira tudatos anti szemitizmus jelen volt a fürdőn, ami mintegy tetézte a társadalmi osztályok amúgy is merev különállását. A Vasárnapi Ujság egyik 1880. évi számában található rövid írás találozón érzékelteti a zsidósághoz való viszonyt. A cikk szerzője megemlíti, hogy Siófoknál igen sokan szállnak le a vonatról, majd így folytatja: „Nagy az oszlás (ez Balaton-Füred állomása) s a ki szállók háromnegyede (Jehova ne vegye nekem bűnül, hogy észrevettem) Istóczy népéből való.”⁴²

A fürdőhelyi társadalomnak megvolt a maga árnyoldala is, noha az ide tartozók jelenlétét nemigen lehet a fürdő listák adataival „tetten érni”. A re-

formkorban pl. Csatóty Ottó, az Életképek tudósítója „kék és unalom vadászok” seregét említi, valamint olyan „hölgyek” jelenlétét, akiknek eladnivalójuk „épen nyájas magok, vagy édes báju csemetéjük.”⁴³ A szerencsevadász, krakéler elemek, a prostituáltak jelenléte bizony letagadhatatlan volt.⁴⁴ Fiáth Ferenc naplója segítségével a kétes egzisztenciák fürdői életvitelére konkrét példát is hozhatunk: „Fehérvárt az íróasztalom mellett ültem, midőn betoppant Oslányi, kit mint dandyt győri jurista koromból ismertem. ... Elbeszélte, ... hogy Bécsből ment Pestre, s Bicskén ... meghált, de magánszobát már nem kapván, kénytelen volt egy más utassal egy szobában hálai, S hogy midőn felébredt, az utas már rég odább állott, de elvitte tárczáját is. Azért jött hát hozzám, hogy adjak neki 100 forintot kölcsön, hogy tovább utazhassék. ... Pár nap múlva Füredre mentem, kit látok a macaóasztalánál? – Oslányi urat. Nem szóltam hozzá: később megtudtam, hogy hetek óta itt van s játszik.”⁴⁵

Ugyancsak „zavaró” lehetett a kéregetők jelenléte. Erről tanúskodik a Panaszkodások ... jegyzőkönyve egyik bejegyzése is: „... a sétaterről bármerre forduljon csak néhány lépésnyire a vendég, úton – és útfélen porba-sárba fetrengő és talán hogy könnyűletességre még inkább indítsanak, a legundokabb alakban mutatkozó koldusok tűnnek szemében, vagy szerencsétlen tébolyodottakra bukkan, kik gyakran botránkoztatólag és sértve az illedelmi érzést, láttatják magukat.”⁴⁶

A nemkívánatos vendégek sorait gyarapították a prostituáltak is – már legalábbis a fürdő vezetősége szemszögéből, a vendégek véleménye nyilvánvalóan megoszlott a kék leányok persona non grata voltát illetően, máskülönben azok aligha ütöttek volna tanyát nyaranta a fürdőn. A fürdőhelyi prostitúció jószereivel mindenkinek feltűnt, így Bárfay Lászlónak is: „A kanyargó árnyas utakon, több sétálóval találkozáink: két tisztességesen öltözött korosabb asszonnyal is. Válik között egy gyönyörű arcú leányka lépdelt, virító színekkel a ragyogó szép szemmel, rózsaszín mantijában. Elhaladva mellettök, dicséretekre fakadtam, mert valóban a lány hódító arcú volt. – Lendvay megsúgta: hogy a két asszony kereskedik, s a leány portéka, s azt árul, amit megvásárolni nem lehet. Hallám később, hogy a postaház tele van kék leányokkal: Pestről mindenféle színű, korú és szőrű egy sereg jöve oda. Ezeknek a sétatelen csak akkor szabad megjelenniök, amidőn a becsületes dámák onnan eltakarodnak, azaz olyanok, kik nyilván nem ismeretesek arról, hogy apostaházba tartoznának.”⁴⁷

Ugyancsak szemléletes képet adott erről a helyzetről Oláh János a Regélőben, aki a prostituáltak fő vadászterületét is lokalizálta írásában: „... szép hely,

de mivel jobbadán a Vénus madarai ebben tartózkodnak, lesván a prédára: a jobb ízlésűek és erkölcsűek csak a forrás mellett mulatnak”⁴⁸ – írja a kútháztól északra fekvő Kiserdőről.

1859-ben a Két Garasos Újság tudósítója tette szóvá a prostitúciót: „Sok bor megeczetesedett már a világon, a füredi élet is más képet öltött, ahol 1835-ben kártyafészek és lóvásár volt, néhány évvel előbb, de még taval is, leányvásár volt, engedelemmel.”⁴⁹

A „hivatásosok” jelenléte mellett jellemző volt az is, hogy egyes könnyűvérű hölgyek alkalmilag hasonló módon próbálták jövedelmüket gyarapítani, különösen jellemző volt ez a viselkedés a cseléd-lányok egy részére, ámbár Sörös Pongrác, a bencés rend történetét feldolgozó kiváló tudós szerzetes szerint: „Erősebb vád csak 1857-ben jutott a főapát fülébe, kit felsőbb helyről figyelmeztettek a »pénzvágó cselédek«, hogy »jobb erkölcsűeket« megbotránkozzat ja a nőcselédesség erkölcstelen magavi-selete.”⁵⁰

A fürdővendégekről alkotott kép összességében tehát sokrétű, összetett, akárcsak a vendégek származása, anyagi helyzete, célja. A fürdőközönség egésze - kellő forráskritika mellett – afféle „minta-vételként” szolgálhat az adott időszak társadalmának megítéléséhez. A fürdőhely szűkre szabott keretei mintegy fókuszba vonták a társadalmat terhelő feudális-félfeudális eredetű töréspontokat és esetenként feltűnően élesen mutatkoztak meg a különféle osztályok és rétegek közötti különbségek, a társadalmi rendet belülről feszítő ellentmondások. Megítélésünk szerint a fürdőhelyek vendégei vel kapcsolatos adatoknak a közhelyektől mentes feltárása sokat segíthet abban, hogy a múlt század, a századelő magyar társadalmát jobban – és a hagyományostól talán eltérő szemszögből nézve is – megismerhes-sük. Tanulmányunkban Balatonfüred fürdő látoga-tóinak részletesebb feltérképezésével erre tettünk kí-sérletet.

JEGYZETEK:

- 1 Kósa László: Fürdőkultúra és természetszemlélet kapcsolata a felvilágosodástól a 20. század elejéig. In: Európa híres kertje. Szerk.: R. Várkonyi Ágnes, Kósa László. Budapest, 1993. 203. p.
- 2 A Füreddel foglalkozó első hírlapi tudósítások a XVIII. század végén a Magyar Hírmondó és a Magyar Kurír hasábjain je-lentek meg.
- 3 Hírharang = Balaton-Füredi Napló, 1861/2. 15. p.
- 4 Jókai Mór: A magyar Tempevölgy. = Vasárnapi Ujság, 1858/19. 221. p.
- 5 Francsics Károly: Kis kamarámban gyertyát gyújték. Buda-pest, 1973. 393. p.
- 6 Idézi: Lóczy István: Kölcsönhatások a balatoni fürdőkultúra kialakulásában, különös tekintettel a déli partra. In: Baranya, Somogy, Tolna és Zala megyék regionális tudományos tanács-kozása. Kutatások a gazdasági, a társadalmi és kulturális élet-szolgálatában. Szerk.: Kanyar József, Troszt Tibor. Kaposvár,

1978. 62. p.
- 7 Kéthly Károly, orvos, egyetemi tanár, államtitkár.
- 8 Jamásky József, színész.
- 9 Tancsics Eszter és Csorba Géza naplója. Szerk.: Buza Péter. Budapest, 1994. 67-69. p.
- 10 Blaha Lujza naplója. Közreadja: Csillag Ilona. Budapest, 1987. 288. p.
- 11 Eötvös Károly: A balatoni utazási!. Budapest, 1982. 74-75. p.
- 12 Több száz esetben végződött házassággal a Badenben kötött ismeretség és az itt támadt szerelem = Színházi Élet, 1931. 98-99. p.
- 13 Hogyatársasélet helyszíneinek szűkre szabott volta az, amely fürdön még inkább kiemeli az egyébként is létező elkü-lönülést, már a kortársak előtt sem volt titok, Huszár Imre tel-jes nyíltsággal mutatott rá erre: "A kasztszellemet, mely lehe-tetlenné teszi a magyarországi társaséletet általában, és fürdők-ben különösen, hol a szűk társaskör nem engedi, hogy a kinö-vések elpalástoltassanak: csak annyira is, mint például a fővá-rospan." Huszár Imre: Balatoni saisonok. In: Nayad. Fürdői-album. Szerk.: Balázs Sándor, Huszár Imre, Rózsaági Antal. Pest, 1863.
- 14 Sz. M.: Utiképek = Győri Közlöny, 1861/67. 266. p. Közli: Gerencsér Miklós: Újdonászi ódonság ok Veszprém Vármegyéről 1857-61-ből. Pápa, 1997. 73-74. p.
- 15 Ez nagyjából a ma is használatos panaszkönyveknek megfe-lelő füzet volt, ahova azonban a vendégek panaszai mellett jobbító szándékú javaslataikat is bejegyezhették. A "panasz-könyv" eredetije az 1950-es évek során ismeretlen helyre ke-rült, tartalmának rekonstruálása az azt megelőző időkben ké-szült tanulmányok révén lehetséges.
- 16 deési Daday András: A régi Balatonfüredről!. = Gyógy-ászat, 1941/15. 215. p.
- 17 Kossuth 1842. évi füredi tartózkodásáról: Petneki Áron: A füredi fürdővendég = Rubicon, 1995/1-2.
- 18 Idézi: Antalffy Gyula: A reformkor Balatonja. Bpest, 1984.
- 19 Széchenyi István: Balatoni gőzhajózás. 1946. 31. p.
- 20 Dr. Dömötör Sándor: Lóháton Keneséről Keszthelyre 1808-ban. = Balatoni Kurir, 1939/I. 2. p.
- 21 Degré Alajos: Visszaemlékezéseim. Budapest, 1983. 157. p.
- 22 Tanárky György: Fürdői képek. Füredi Annabál 1847 = Életképek, 1847. aug. 22. 38. p.
- 23 Hírharang = Balaton-Füredi Napló, 1861/17. 134. p.
- 24 Huszár Imre: Balatoni saisonok. In: Nayad. Fürdői-album. Szerk.: Balázs Sándor, Huszár Imre, Rózsaági Antal. Pest, 1863.
- 25 Hírharang = Balaton-Füredi Napló, 1861/17. 137. p.
- 26 Így például sor került Tihanyba tett hajókirándulásokra, ahonnan visszatérve az arisztokraták a kikötőből fáklyás kísé-ret és zene mellett vonultak szállásaikra, vagy a régi Kisfaludy-szobor lábánál rendezett „halásztetelyre”, melyen szintén csak a „mágnási kar” vehetett részt. Vö. még: „A naponta négyszer-öttször ruhát váltó főrangúak – hercegek, grófok, bárók köre – a nagyvárosi szalonok légkörét és normáit hozza magával s ha szoba is áll az előkelőbb köznemesekkel, nincs benne köszö-net.” Hudi József: A balatoni fürdőkultúra a reformkorban. = Zalai Gyűjtemény/28. Zalaegerszeg, 1988. 133. p.
- 27 Mangold Henrik: Balaton-Füred gyógyhatályainak és gyógy-helyi viszonyainak rövid rajza. In: Adatok Zala megye történeté-hez/!. Szerk.: Bátorfi Lajos. Nagykanizsa, 1876. 301. p.
- 28 Sz(iklay) J(ános): Az özvegy trónörökösné aBalatonon = Vasárnap Ujság, 1892/28. 490. p.
- 29 Lichtneckert András: A balatonfüredi-csopaki borvidék története. Veszprém, 1990. 238. p.
- 30 Jalsovics Aladár: gyógyhely és kirándulási helyei képek-vel illusztrálva. Budapest, 1878. 70. p.
- 31 Uo. 67. p.
- 32 Orzovenszky Károly: Közlemény a balaton-füredi ez évi

- fürdői időszak érdekében. Pest, 1853. 3. p. Városi Helytörténeti Gyűjtemény, Balatonfüred
- 33 Huszár Imre: Balatoni saisonok. In: Nayad. Fürdői-album. Budapest, 1863. Szerk.: Balázs Sándor, Huszár Imre, Rózságyi Antal
- 34 M. L.: Belföldi levelezések. Balaton-Füred, júl. 16-án. = Életképek, 1844. július 24. 120. p.
- 35 Hírharang = Balaton-Füredi Napló, 1861/2. 15. p.
- 36 Rakos Miklós: Emlékezés Auer Lipótra = Horizont, 1980/3. 13. p.
- 37 Hírharang = Balaton-Füredi Napló, 1861/12.92. p.
- 38 „Nemzeti szinkorról és zenészekről tévén említést, nem fog tán Veisz József ur, ha itt ötöt, mint a nemzeti színészetnek és minden hazafias ügyeknek emberét ... mutatjuk be és úgy, mint itteni igen is számos és épen nem tehetetlen sorosi közöl, majd nem az egyetlent, ki helybeli színházunkat valóban kegyeletes buzgalommal látogatja naponkint. Hírharang = Balaton-Füredi Napló, 1861/3.23. p.
- 39 Hírharang = Balaton-Füredi Napló, 1861/12.92. p.
- 40 Hírharang = Balaton-Füredi Napló, 1862.11. 87. p.
- 41 Degré Alajos Visszaemlékezéseim. Budapest, 1983. 158. p.

- 42 H. Z.: Keszthelyi fürdő-riadozás = Vasárnapi Ujság, 1880/32. 532. p.
- 43 Csatéry Ottó: Balatonfüred és tájéka. = Életképek, 1845/8. 244. p.
- 44 „Tény, hogy hamiskártyázás mellett virágzott a titkos és kevésbé titkos prostitúció, amelynek folyamánként a gyógyulást keresők nemegyszer betegbben távoztak, mint ahogy érkeztek.” Petneki Áron: Múzsák szabadságon. Az időmúlásának kultúrtörténete a magyarországi fürdőhelyeken (1815-1848) = Helikon, 1991/1-2.245. p.
- 45 Fiáth Ferenc: Életem és Élményeim. Budapest, 1878. 195-196. p.
- 46 deési Daday András: A régi Balatonfüredről / I. = Gyógyászat, 1941/15.213. p.
- 47 Vörös Károly: Füred és vendégei 1838 egy nyári hetében. = Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei, 1965/3.
- 48 Oláh János: Balatonmelléki tudósítás barátságos levelekben. In: Adatok Zala megye történetéhez/I. Szerk.: Bátorfi Lajos. Nagykanizsa, 1876.91. p.
- 49 KétGarasos Újság, 1859
- 50 Sörös Pongárc: A tihanyi apátság története/II. Tihany, mint fiókapátság. 170 l-től napjainkig. Budapest, 1911. 490. p.

Z: KARKOVÁNY JUDIT

BALATONFÜRED MOSTOHAGYEREKE PROTIWINSKY FERENC

A MAESTRO

Nem emlékszem, hogy gyerekkoromban találkoztam volna vele, a családi legendáriumban azonban előkelő helyet foglalt el. Dédszüleim szobáiban ott ragyogott képeim a tihanyi öböl, az apátság kettős tornya, a csopaki domb oldalában a kis prészház – régóta elegáns villa magasodik a helyén - s mindegyiken a tó, nyári verőfényben vagy kései párában, közélről vagy csak felvillanótükröként a háttérben, de mindig, minden képen a Balaton. Tiszteletteljes szeretettel emlegették: ezeket Protiwinsky festette ... A maestro! Aki Münchenben, a híres festőakadémián tökéletesítette istenadta művészi tehetségét ... A képek számomra hozzátartoztak a házhoz, a történeteket jórészt elfelejtettem – az azonban egyértelmű volt számomra, hogy Protiwinsky Ferenc, családunk barátja a Balatonfelvidéki táj jeles festője. Hiányára 2000 nyarán, a bencés apátság megújított galériájának első kiállításán döbbsentem rá. „Balatoni táj - balatoni ecsettel” hirdette a tárlat katalógusa, de a sok kép között sehol egyetlen Protiwinsky-festmény, se olaj, se akvarell, se kicsi, se nagy – semmi. Hazatérve is hiába kerestem: úgy tűnt, Balatonfüred elfelejtette a művészt, akit pedig élete és munkássága száz szállal fűzött szülőhelyéhez. Elhatároztam – furcsa módon: szinte kötelességemnek éreztem, hogy visszapereljem őt a méltatlan feledéstől.

Egy év alatt sokféle adat került elő vele kapcsolatban a levéltárak, múzeumi irattárak porosodó

anyagából, a fél évszázada elhunyt ember egyénisége azonban homályban maradt. Remélem, ha ez az írás eljut azokhoz, akiknek még vannak személyes emlékeik róla, az "utolsó utáni" pillanatban sikerül eleven vonásaival gazdagítaniuk a képet.

A PROTIWINSKY-CSALÁD

Kutatásaim kiindulópontja a füredi katolikus temetőben álló síremlék volt. Felirata szerint az a hunyt el legelőbb:

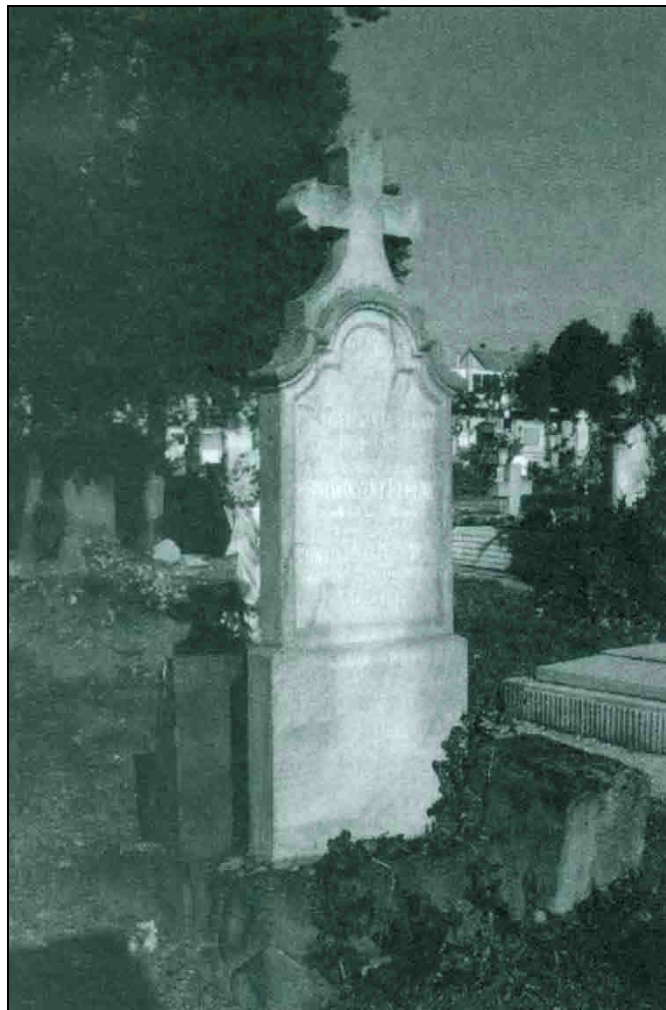
Protivinszky Fülöp
1851-1910

Áldás és béke hamvaira!
Emeltették kesergő neje és hálás gyermekei

Alatta az édesanya adatai:

Protivinsky Fülöpné
Szül. Rothfischer Teréz
1850-1926
Nyugodjanak békével!

A sírkő középső részén, évszám nélkül, láthatóan utólag, sebtében beszorítva a harmadik név:

(Tóth Attila felvétele)

Protiwinsky Ferenc

A családnév a sírkövön is kétféle helyesírással szerepel, munkám során még több névváltozattal találkoztam. A művész következetesen a Protiwinsky alakot használta, képeit is így szignálta, s azokon a hivatalos iratokon, amelyeknek kitöltését felnőtt korában módjában állt ellenőrizni mindenütt így található.

A név lengyel eredetre utal, ezt valószínűsíti, hogy a Szépművészeti Múzeum irattárában egy feljegyzésen lehetséges művésznévként a Varsóyt is megjelölik. Képet ilyen szignóval eddig nem találtam. Az édesanya lányneve német (sváb) származásra vall.

Protiwinsky Fülöp, az apa az 1880-as évektől a Piros-templom helyén állott Beszálló-vendéglő bérloje volt. 1910. június 26-án „veselob” miatt bekövetkezett halálát kisebbik fia, Sándor jelentette az anyakönyvi hivatalban. Felesége tizenhat évvel élte túl, 1926. október 22-én „aggkori végelgyengülésben” hunyt el. Az ő halálát Ferenc fia jelentette be. Mindhárom gyermekük Balatonfüreden született: Ferenc 1884. július 30-án, Sándor 1887. má-

jus 14-én, Emilia 1888. július 11-én. A két fiatalabb testvére a balatonfüredi római katolikus népiskola anyakönyvében bukkantam rá. 1892/93-ban még csak Ferenc, 1893/94-ben már Sándor is szerepel, 1894/95-ben az 5. sorszám alatt Ferenc, a 20-nál Sándor, a lányok névsorában Protivinszky Mili (sic!) van feltüntetve. Az 1895/96-os tanévtől Ferenc neve nem szerepel többé: Sándor ebben a tanévben is 20. a névsorban, Emília 15. a lányok között. 1896/97-ben Sándor a 17., Emília a 39., (a kislányok beírása ekkor folyamatos a fiúk után). Az 1897/98-as tanévben Sándor két tantárgyból elégtelen jegyet kap, a következő tanévben általános jó átlagot ér el. Pótvizsgára, ill. osztályismétlésre semmiféle bejegyzés nem utal. Emília ugyanekkor jó, 1898/99-ben jeles átlaggal zárja a tanévet. A következő évektől Protiwinsky-gyerek nincs a névsorokban. Az anyakönyvet kitöltő és aláíró tanító, Szőke Dániel sajnos meglehetősen lazán és ötletszerűen adminisztrált. (Ennek ellenére az anyakönyv igen érdekes olvasmány, egyszer erről is érdemes volna beszámolni.) Szőke tanító úr szerezte a három gyereket: a festőt Feri, a kislányt Mili beceneven írta be. Ferenc általában jeles-jó osztályzatokat kapott: az osztatlan népiskolában a kitűnőséget senki sem ambicionálta, az elégséges nem volt szégyen. Ferencnek csak az utolsó, 1894/95-ös tanévben van egyetlen kitűnő jegye: rajzból. Talán nem véletlenül.

Protiwinsky Sándor nevével ezután az első világháborús hősi halottak emléktábláján találkozhatunk, a Piros-templom bejáratánál és a Fehér-templom előtti emlékművön is szerepel. (Az előbbin Protovinszkyként.) A kis Mili eltűnik a szemünk elől. Azt remélem felnőtt, hiszen ha gyermekként halt volna meg, a szülőkkel egy sírban kellene nyugodnia. Talán férjhez ment, nevet változtatott. Magas életkort mégsem érhetett meg: Münchenből hazatelepülő bátyja teljes magányban élt 1934 után.

KAMASZÉVEK

Protiwinsky Ferenc saját feljegyzése szerint hat középiskolai osztályt végzett: a vele 1944-ben riportot készítő Márkus Dezső úgy tudja: Veszprémben és Pesten. Ezekről az évekről nincsen más adatom. Népiskolai osztálytársai zömmel a veszprémi Kegyesrendiek Gimnáziumában tanultak tovább, az ő nevét azonban nem találtam a piaristák évkönyveiben. Arra a kérdésre, hogy mi indíthatta el a füredi vendéglős fiát a művész-pálya felé, nem tudok válaszolni.

1900-ban iratkozik be az Országos Iparművészet Iskolába. Az előkészítő osztályban Gróh István tanítványa: egy síkdíszítmény-tervét 1903-ban kiál-

Az előkészítő osztályban készült síkdiszkészítmény tervek. Az orsz. m. kir. iparművészeti iskola kiállítása

lítják az Iparművészeti Múzeumban, a Magyar Iparművészet című folyóiratban a kiállított terv fényképét is közlik. A jó minőségű fotó bizonyítja a kiállításról lelkesen beszámoló Györgyi Kálmán (a folyóirat főmunkatársa) véleményét: „Általában meglátszik a kiállított munkák javarészen a modernitásra és magyarosságra való komoly törekvés.” A fekete-fehér felvétel kései szemlélője még egy – fontos – megjegyzésnyi segítséget kap Györgyitől: „... jóleső és erőteljes volta mellett is ízléses színezés jellemzi az ebben az osztályban készült, úgyszólván mindmegannyi magyaros jellegű rajzokat.” A síkdíszítő tanulmányok hatását a Piros-templombeli Protiwinsky festette freskókon is le lehet mérni: az apostolok alakját ott is a fentebb bemutatotthoz hasonló díszítő elemek választják el egymástól, bár a szakrális célnak megfelelően egyszerűbb, visszafogott színezésű díszítmények. Az Iparművészeti Iskolában 1904-ben kap „díszítő festő” végbizonyítványt, elégséges eredménnyel. Húsz éves.

BUDAPEST ÉS MÜNCHEN KÖZÖTT

Hogy mi történt a sikeres indulás és a gyöngécske befejezés közötti négy évben, csak találgatni lehet. Talán kedve ellenére választotta Protiwinsky az iparművészetit és a díszítő-festő szakot, azért, mert az biztosabb megélhetést ígért? Az Iparművészeti Iskola értesítője szerint 1905-ben már Münchenben tanul, a Bajor Királyi Festőakadémia irattára viszont csak 1909-ben jegyzi a beiratkozást. A közben eltelt időről sem tudunk sokat, két biztos adatunk van azonban.

Az egyik egészen prózai: 1907-ben haza kellett jönnie letölteni katonai szolgálati idejét („mint önkéntes a magyar királyi honvédségnél” - írja egy kérdőívre 1938-ban). A másik sokkal jelentősebb: akadémiai tanulmányai megkezdése előtt Hollósy Simon körében képezte magát.

Hollósy 1886-ban nyitotta meg magániskoláját: amikor Protiwinsky Münchenben megjelent, ő maga és jó néhány növendéke Európa-szerte ismert volt már. Tanári tevékenységét a müncheni magyar művészéletről szóló könyvében Lyka Károly így mutatja be: „Megkívánta a szorgalmas, elmélyedő munkát, akit rajtakapott hanyagságon vagy fölületességen, az alaposan kikapott. A korrekturát a legnagyobb gonddal végezte ... A tehetségesebb növendékekkel a legnagyobb odaadással foglalkozott. Korrekturája éppen nem volt módszeres, hanem rapszodikus, ötletszerű, az esethez illő, rendkívül sugalló erejű, föl-villanyozó, de egyben tüzetesen fölvilágosító is.” Alkotói módszerét ugyanott így jellemzi Lyka: „Mély elmerülés és alázatos szeretet a természettel szemben, elhárítása minden a művészettől idegen befolyásnak és a munkában a teljes odaadás ...” Növendékei az akadémiai realizmussal szemben nagyra tartották és festői gyakorlatukban maguk is alkalmazták a Párizsban már diadalmaszkodó plein-air technikát, ami később Protiwinsky tájképfestészetében is meghatározóvá vált.

A magyar művész nyomait kutató nagy sajnálattára azonban „Hollósy mester intézete nem ismerte az anyakönyv nevű bürokratikus kelléket ... nincs tehát miből összeállítani a növendékek teljes statisztikáját. Hasonlóképpen ismeretlen volt az, amit másutt beiratkozásnak neveznek. Az újonnan érkezettek rendszerint a kávéházban találkoztak először jövőre mesterükkal.” Protiwinsky és a mesterei között mindig elsőként említett Hollósy Simon kapcsolatának kezdetét vagy időtartamát meghatározni ezért meglehetősen bizonytalan.

AZ ELSŐ BALATONI KÉPEK, AZ ELSŐ SIKEREK

Személyes feljegyzések híján a művész-pályát választó fiatalember elhatározásának okait csak ta-

találgatni lehet, de fontos, talán éppen meghatározó szerepe volt benne Mészöly Gyulának. A Füreden élő s a tóval kapcsolatban „mindentudó” táblabíró 1907-ben megjelent könyvében „A Balatonkultusz és a kisemberek” négy Protiwinsky-kép szerepel az illusztrációk között: Balaton-Füred: Gözhajóállomás és hidegfürdő (14. o.), Tihany: Kolostor és remetebárány (18. o.), Vízitölcsér a Balatonon (54. o.) és Vitorlás-szán (56. o.) A képek aláírása: Protivinszky festménye után. Az illusztrációként közölt képek miatt egyszerre lehet sírni és nevetni. Örülhetünk, hiszen létezik fotó négy olyan képről, amelyet a festő bizonyíthatóan müncheni tanulóévei előtt készített. De sírhatunk a nyomdai technikán, amelyre a „festménye után” kifejezés utal. A mai szakemberektől még nem kaptam magyarázatot az eljárásra: a festményt valahogyan fényképszerűvé tették, az egyik például csónakázó alak montírozás ával vagy utólagos rárajzolásával.

A képek Mészöly Gyula felkérésére készültek, akinek Balaton-festőként is híressé vált unokaöccse, Mészöly Géza tíz évvel korábban, negyvenhárom évesen meghalt még 1887-ben. Az írónak keresnie kellett egy művészt, aki az általa kijelölt, fontosnak tartott témákat megörökíti. A könyv célja azonban az idegenforgalom fellendítése volt: a művészi alkotás szolgáltatójává vált a gyakorlati szempontoknak. A különös és ritka meteorológiai jelenséget megörökítő Vízitölcsér a Balatonon mégis kiválik a többi közül: fenn- és megmaradt eredeti állapotában, a későbbiekben még egy jó fénykép is készült róla.

Horváth János (Váth), aki az Időjárás 1948-as évfolyamában egy rövid cikkben beszámol a festő haláláról, felidézi a kép keletkezésének történetét. „Protiwinsky fiatal festő volt, amikor Mészöly Gyula ny. járásbíró leírása nyomán olajba festette a jelenséget. (...) Münchenből hazaérkezve, 1900-ban kapta a megbízást, s hogy fényesen sikerült, tanúja a, az öreg járásbíró haláláig szobája falán őrizte a képet.” Az 1900-as év megjelölése nyilvánvaló tévedés: Protiwinsky ekkor 16 éves, éppen hogy elkezdhetette tanulmányait az Iparművészeti Iskolában.

Magát a képet Horváth János így írja le: „Az alig pár arasznyi festményen: háttérben Tihany éles, sötét kontúrban, felette vészes felhők sötétlenek kék és zöld változatban. A Balaton előtérben háborog, tajtékzik, de a sziget árnyképe alatt fényes ezüst-zölden, csíkban vonalásodik és a Csúcshegytől nyugatra az ezüstcsíkból a komor felhőkbe ágaskodik, látszólag még a templomtoronyok magasságát is meghaladva, az ezüst tölcser, mint egy óriási jégtű. A kép nyugtalan, de a felhők, víz mozgalmasságában is feltűnő jelenség, hangsú-

lyozottan kiemelkedő a tünemény páratlansága.”

A cikk utolsó mondata szerint a kép „a Mészölyvillában, Balatonfüreden van, Mészöly ezredes tulajdonában”.

A BAJOR KIRÁLYI FESTŐAKADÉMIÁN

A müncheni iskola felé évek óta utat kereső Protiwinsky 1909-ben tehát hivatalosan is beiratkozik az Akadémiára. A képzőművész pályára lépő magyar fiatalemberek körében a müncheni tanulóéveknek akkor már fél évszázados hagyományai voltak. Az 1860-as évektől a századfordulóig megfordult ott szinte mindenki: Benczur Gyula, Munkácsy Mihály, Mednyánszky László, Csók István, hogy csak a legismertebbeket soroljuk elő. Volt, aki csak néhány hónapig, mások viszont évekig, évtizedekig maradtak a barátságos Isar-parti városban, szorosabb vagy lazább, esetenként akár rivalizáló kapcsolatban a szárnyra bocsájto Akadémiával és világhírű tanáraival. Protiwinskynek nemcsak Mészöly Gyula ajánlhatta Münchent, hanem a Balatonfüreden nyaranta többször megforduló festő ismerősök is. Szerepet játszott választásában Vaszary János is, akinek a Kerek-templom jobb oldali mellékoltáránál lévő képét (Krisztus a keresztfán, 1891) a müncheni iskola reprezentatív művei között tartják számon.

A bajor város közelebb volt, mint a kor másik két művészközpontja, Párizs vagy Róma, itt olcsóbb volt a szállás és az élet, könnyen lehetett műtermet találni. Münchenben már akkor 18 (!) műtermes bérház épült, amikor a hazatelepülő Benczur Gyula még a Tudományos Akadémiától kénytelen termet kölcsönözni, mivel Pesten egyetlen hasznavehető műhely nem akad. Ide viszonylag könnyen ösztöndíjat is lehetett kapni, s a német nyelv ismerete a szerény polgári családból kikerült növendékeknek sem jelentett gondot.

Protiwinsky akadémiai tanárai között Ludwig von Löfftzöt említi elsőként. A híres professzor 1899 óta nem volt már igazgatója az Akadémiának, sok évtizedes működése és szellemi hatása azonban még sokáig meghatározó. Tőle kiválóan meg lehetett tanulni a legjobb rajz- és festőtechnikát, a különféle kompozíciós módszereket, de szigorúan az „akadémiai realizmus” keretein belül. A modern irányzatokat semmire sem becsülte. Lyka idézett könyvéből ismerjük híres-hírhedt mondását, amellyel egy alkalommal Csók Istvánt akarta megrendszabályozni: „Az én felfogásom a helyes, a többi humbug.” Tehetséges tanítványai sikerült képeit viszont nem egyszer maga vitte a műkereskedőhöz, s arra is ügyelt, hogy a Glaspalastban évente megrendezett nemzetközi kiállításokon jelen le-

*Protiwinsky festménye szülőházáról. 1928-ban Münchenből özv. Sváb Lajosné postamesternőnek küldött levelezőlap
(Helytörténeti Gyűjtemény, Zákonyi-hagyaték)*

gyenek Köznapi szóval: szakmát és kenyeret adott a kezükbe.

Protiwinskynek ez utóbbira is hamar szüksége lett: apja 1910-ben bekövetkezett halála után csak magára számíthatott. (Ki kellene persze a továbbiakban deríteni: ki lett Protiwinsky Fülöp után a Beszálló-vendéglő bérlője? Sándor, a kisebbik fiú? Ő is elesett a világháborúban öt-hat éven belül. Hol lakott és miből élt az özvegy 1926-ig? Csak mellesleg: Protiwinskyné halála éve a Piros-templom építésének kezdete.)

Az akadémiai pályafutás sikertörténetként indul. A fiatal magyar 1911-től minden évben szerepel – néha több – kiállításon is (1911: Kunstverein, Glaspalast, 1912: Baldaus Gemaide Salon, Glaspalast), 1913-ban kitüntetéssel végez. Márkus Dezső 1944-ben még látja vizsgaképét, a Fekvő fiút. 1913 augusztusában az Esti Újság cikkírója ad hírt róla: találkozott vele Münchenben, ahol egyébként „az új és régi Pinakotékák árkádjai alatt több a magyar szó, mint Nagyszebenben”, s ahol a művész munkáinak kiemelkedő színvonalát „a művészigazgatók okiratai bizonyítják”.

A szépen alakuló művészpályát megszakítja az első világháború. Protiwinsky 1916-ban a 48. gyalogezredben teljesít szolgálatot, majd „szívbjai mi-

att” leszerelik. Az egy mondatnyi adat alapján ismét csak töprengeni lehet: valóban súlyos szívbeteg volt a művész már harminckét éves korában, vagy egy emberséges orvos nyilvánította katonai szolgálatra alkalmatlanná? Egy családból elég egy hősi halott, különösen, ha az életben maradónak özvegy édesanyját – s talán még hűgát is – el kell tartania.

Közvetlenül a háború után, 1920-ban három kiállításon is jelen van. A Nemzeti Szalon januári tárlatán két pasztell-képe látható: Prágai részlet és Téli este. A kiállított képek megvásárolhatóak, ára mindegyiknek 1500 korona. A Szalon decemberi tárlatán egy olajfestmény szerepel: Holdvilágos Prága télen, ennek ára 10.000 korona. A képek értékelése nem különbözik a kiállításon szereplő többi kép árától. Arról, hogy vettek-e képet az emberek bárkitől is 1920-ban, nincs feljegyzés. Ugyanabban az évben Balatonfüreden az Erzsébet szanatóriumban saját kiállítása van. A Balatonfüred c. lap híradásából megtudhatjuk, hogy a szanatórium első emeleti csarnoka kicsinek bizonyult a képek megfelelő elhelyezésére. A művészről azt írják: „Münchenbe vonná vissza hivatása”, és „szabadban felvett vázlatait ... fűtetlen, rosszul világított, nedves kis zugban dolgozta át művészi élménnyé”.

A Glaspalast kiállítási katalógusainak tanúsága szerint 1922-től ismét Münchenben él. Valószínűleg ekkor nősül meg. Házasságáról semmilyen adat nem áll rendelkezésünkre, a házasságkötés majd a válás időpontja, a feleség neve egyelőre ismeretlen. Szilágyi Ákos, Győrben élő agrármérnök – az egyetlen, aki eddig személyes emlékekkel segítette munkámat – úgy emlékszik, hogy Protiwinsky mint bárónőt emlegette volt feleségét. Az asszony a harmincas években az USA-ba ment, fiuk később amerikai pilótaként került vissza Európába a II. világháborúban.

AZ 1920 ÉS 1934 KÖZÖTTI MÁSFÉL ÉVTIZED

meghozza számára az igazi sikereket. Képeit szívesen vásárolják, évente több kiállításon is jelen van velük. Sorra látogatja a nagy európai múzeumokat, „az öreg mesterek tanulmányozása” festészetét újabb vonásokkal gazdagítja. Amsterdamban többször is megfordul, Rembrandtot különösen tiszteli és szereti, két bibliai tárgyú festményéről másolatot készít. Freskófestéssel is foglalkozik, elismert restaurátor. Alkotóereje teljében van.

A törést ismét történelmi fordulat: Hitler korszaka és a második világháború okozza. Protiwinsky 1934-es hazatelepülésének indokait csak részben ismerjük. Szívujjára hivatkozik, ami miatt állandó kezelésre szorul, s erre legalkalmasabbnak a balatonfüredi szív-kórházat tartja. A Csók utcai Bagolyvárban bérel szobát. A fentebb már idézett 1938-as kérdőív 24. pontjára (Van-e műterme?) így válaszol: „Jelenleg egy nagy világos szoba a műterem.” Nem tudom, mennyi kényelmet nyújtott ez a szoba az azóta teljes mértékben átalakított Bagolyvárban, de a Balatont bizonyosan látni lehetett az ablakaiból.

Eleinte munka is akad, méghozzá mesterhez illő megbízatás: a Piros-templom freskóinak, tizennégy keresztút-képének megfestése. Ekkora feladatot csak hosszú hónapok alatt lehet teljesíteni, a helyi újság mégis csak a befejezés-átadás ünnepélyes pillanatairól ad hírt, s arról, hogy a művész ismét közmegelegedésre dolgozott.

A templom főhajójának oldalfalain lévő képek szerencsére nem sérültek az eltelt hat évtizedben, a szakemberek szerint a freskó elkészítéséhez használt festék is „békebeli” minőségű, a színek semmit sem fakultak. Az oltár mögötti falrészén jelenleg a templom képe látható - egyesek szerint ezt később festette egy számunkra még ismeretlen festő, Protiwinsky eredetileg „személyeket” (föltehetően szenteket) festett oda is.

Egy másik freskó festés éve a likörgyáros Brázay

családja bízta meg. 1938-39-ben épülő villájuk félmeleti lépcsőfordulójába kérnek képet. Erről a festményről dr. Vaszary Páltól hallottam először 2000. őszén. Ő úgy emlékezett, hogy a villa államosítása után Rákosi parancsára lemeszelték, mivel az ott létesített exkluzív pártüdülő vendégei „nem akarták az úri Balatonfüredet látni” a falon. Ez év nyarán Páldy Jenőné szíves közlésével bővítette ismereteimet. Brázay titkárnőjeként ő jól ismerte a művet: a 19. század eleji Balatonfüredet ábrázolta, Blaha Lujza házát, a Kerek-templomot, a Kiserdőben állott színházat. A képen látható személyek is korhű, 19. századi ruhában voltak ábrázolva. Emlékezete szerint a villában a háborút követően nem függött más (keretezett) kép, csak ez a freskó volt az emeletre vezető lépcső falán.

2001. augusztus 27 -én a Kincstári Vagyoni Igazgatóság engedélyével bejutottunk a tíz éve lezárt épületbe, és egy restaurátor szakember a mondott falrészén több helyen megbontotta a tapétát. Festmény nyomait sehol nem találtuk, de a tapéta mögötti 5-6 cm-es vakolatréteg alatt olyan téglasor takarja a falat, amely nem a ház építésekor került oda. Az ötvenes évek elején nemegyszer megtörtént, hogy a „24 óra alatt eltüntetendő” műalkotásokat jóérezsű és művelt szakemberek nem semmisítették meg, hanem fallal és vakolatréteggel eltakarták. Nekünk nagyobb falbontásra nem volt engedélyünk, csak reménykedhetünk, hogy a freskó még előbukkan, ha egyszer újra lesz gazdája az épületnek.

1935 és 1937 nyarán a Balatoni Kiállításon láthatók képei: 1939-ben és 1941-ben a Magyar Arc-képfestők Társaságának tagjaként egyik legkedvesebb képét, a Münchener öregasszony-t állítja ki Budapesten. A társaság, mely 1930-ban alakult, egyik fő céljaul tűzte ki, hogy az arra érdemes emberekről még életükben készüljön portré, ne kényszerüljön a művész később fényképek alapján dolgozni. Az alapító tagok a társaság megalakulásakor leszögezték művészi elvüket: „a hasonlóság, a helyes jellemzés a jó arckép ek alapfeltétele.” A müncheni realizmus iskolájában nevelkedett Protiwinsky föltehetően egyetértett ezzel.

ARCKÉPEK

Portréi sorában elsőként az 1939-ben elhunyt miniszterelnök Darányi Kálmánnak, Balatonfüred egykori országgyűlési képviselőjének arcképét kell megemlítenünk. A község vezetőinek megbízása alapján 1940 júniusában készült el, leleplezésére november közepén került sor. A Balatonfüred c. lap hírt adott mindkét eseményről, még azt is közölte, hogy „a helybéli festőművész alkotása 400

pengőbe került”. A megrendelők és az ünnepélyes átadás résztvevői teljes mértékben elégedettek voltak: „... a kép kiegyensúlyozottan szép, nemcsak figurát, de lelket is ábrázol. (...) A magyar portréművészet értékei közé tartozik.” A művész "ezzel az alkotásával újra megragyogtatta művészetét, melyet már régen, külföldön is nagyra becsültek. Ez az arckép községünknek nagy értéket jelent.” Darányi Kálmán arcképe fénykép után készült, bár az előző években Protiwinsky akár többször is találkozhatott vele személyesen. A kép 1945 utáni sorsáról semmit nem sikerült megtudnom.

1944 májusában a jubileumi kiállítását tervező hatvan éves művész négy másik portrét mutat be a vele riportra készülő Márkus Dezsőnek. A látogatásról beszámoló újságíró a műterem falán függő képek közül kiemeli „Luttor prelátus élethű mását”, Horthy kormányzó és az amsterdami polgármester „megszólaini akaró festményét”, és a „kitüntetett remek anyóképet”.

Az első háromról nincs több adatom, az „anyóképről” azonban még fénykép is akad. A mű pontos címe: Müncheni öregasszony – a kitüntetést feltehetően szintén Münchenben ítéltek oda érte. Budapesten két ízben szerepelt kiállításon: 1939-ben a Nemzeti Szalonban, 1941-ben a Műcsarnokban volt látható. Az első kiállításról két napilapban jelent meg tudósítás, sajnos, egyik sem szakkritika (a cikkírók kilétét nem sikerült megtudnom). Mindkét újságban megdicsérik a művészt és alkotását. „A fiatalabb művészek közül jó arcképet festettek” között említi Protiwinsky nevét az Új ság (1939. november 4.) e.a. monogrammal jegyző cikkírója. (A szerkesztő megjegyzése: e.a. = Elek Artúr (1876-1944), művészettörténész, író, kritikus. Gulyás Pál: Magyar írói álnév lexikon. - Bp.: 1978. 134 p.)

Ugyanaznap a Magyarországon is a „nagyon tetszett” értékelést kapja, ennek a tudósításnak a végén semmiféle jelzés, aláírás nincs.

1941-ben a Művészet folyóiratban viszont szakmai beszámoló készült „A Műcsarnok tárlatáról” (VII. évf. 43. szám), ennek illusztrációs anyagában ott van a kép 7,3 x 10,5 mm-es nagyságú, feketefehér fotója. Az aláíráson a festő neve és a kép címe is hibásan szerepel: „Provitinszky Ferenc: Müncheni özvegyasszony”. A szerkesztőség a folyóirat következő számában elnézést ugyan nem kér a tévedésért, de kiigazítja a hibát, gondolom, sovány vigaszul a művész számára. A képen sötét háttér előtt még sötétebb ruhában látható nőnek csak az arcát emeli ki a festő. Az asszony (szintén sötét, talán fekete bársony) fejkötője szélénél néhány ősz hajfürt göndörödik elő. Az egyszerű ruházaton sem gallér, sem ékszer nincsen.

Dolgozatom írásakor elhatároztam, hogy megfe-

lelő szakmai fölkészültség hiányában Protiwinsky képeit kizárólag ismertetni fogom, sem a bírálat, sem a minősítés joga nem illet meg. Különbféle föl-tételezésemmel sem terhelném az olvasót. A Müncheni öregasszony esetében mégis kivételt kell tennem. Ez év őszén egy szerenéses véletlen folytán megtekinthettem Londonban egy Rembrandt-kiállítást (Rembrandt's Women, Royal Academy of Arts). A flamand mester édesanyjáról festett képei előtt állva megdöbbenő hasonlatosságot véltem fölfedezni köztük és a müncheni öregasszony között. Nem csak a festmények – Protiwinsky esetében éppen csak sejthető – színvilága, a sötét háttérből fénnel kiemelt arcok hasonlóak, ennél sokkal szembetűnőbb a két festő „mondanivalójának” egyezése az ábrázolt személyekről. Rembrandt anyja és a müncheni anyóka ugyanolyan befelé figyelő tekintettel, már-már derűs nyugalommal néz maga elé. Tudom, egy fél tenyérnyi fénykép semmit nem bizonyít, mégis egyre biztosabbnak érzem, hogy a „müncheni” személy Rothfischer Terézia.

A negyvenes években azután nem épült már templom, sem villa, nem rendeltek portrét – az embereknek éppen elég gondot okozott meglévő értékeiket „bombabiztos” helyre menekíteni. Ki vásárolt még képet a háborús időkben, vagy éppen 1945 után? S ha nincs vásárló, miből éljen a művész? Miből vegyen vásznat, festéket, ecsetet? Egyik kései képét sűrű szövésű lenvászon konyharuhára festette. De a képeken mindvégig ragyog a Balaton, barátságos fényekben a táj: Tihany és a szülőfalu, a Papsoka, a fogadalmi kereszt a csopaki útelágazásnál. .. Csak emberalak nincsen már sehol.

1947. március 28-án halt meg.

Gubicza Antal esperes, aki néhány órával előbb megáldoztatta és felkészítette az utolsó útra, a „szívszélhűdést” jelölte meg a halálokaként. A fürediek azonban azt beszélték, éhen halt a bagolyvári manzárdszobában. Valamivel később újabb szóbeszédre adott okot fia megjelenése Balatonfüreden. Az elbeszélők szerint autóval jött, egyenruhában, egy elegáns hölgy társaságában. Apja képeit bőröndökbe csomagolta, majd szinte senkivel szót nem váltva távozott.

Irodalomjegyzék

1. "Művészkataszter" - egy 1938-ban a művész által kitöltött, 42 kérdésből álló kérdőív. Található az MTA Művészettörténeti Kutatóintézetében.

2. A Balatonfüredi Római Katolikus Népiskola anyakönyvei: 1892/93; 1893/94; 1894/95; 1895/96; 1896/97; 1897/98; 1898/99. Találhatók a Veszprém Megyei Levéltárban

3. Márkus Dezső (- mád -) : Csendes jubileum. == Balatonfüred 1944. május 20. sz. 3.p.

4. Györgyi Kálmán: Az Iparművészeti Iskola kiállítása. == Magyar Iparművészet VI.évf. 2.sz. (1903.március) 74-89. p.

5. Az Országos Magyar Királyi Iparművészeti Iskola Értesítője (Értimisk) az 1904/05-ös tan évről.

6. Jászai, Géza: München und die Kunst Ungarns 1800 bis 1945. Unganjabuch, Mains, 1970.

7. Lyka Károly: Magyar művészet Münchenben. Corvina Kiadó

8. Mészöly Gyula: A Balatonkultusz és a kisemberek. Veszprém:Egyházmegyei Nyomda, 1907.

9. Váth János:A balatoni víztölcsér festője == Időjárás 1948. 146. p.

10. Kiállítási katalógusok. München: Glaspalast, 1911., 1912., 1922., 1923., Budapest: Nemzeti Szalon, 1920. január, 1920. december, 1939. Műcsarnok, 1941.

11. K.M.: Magyarok távol és közel = Esti Újság 1913. augusztus 9.

12. A Magyar arcképfestők kiállítása Magyarországon 1939.november 4.

13. Arcképkiallítás a Nemzeti Szalonban Újság 1939.november 4.

14. A Műcsarnok tárlatáról = Művészet VII.évf. 43.sz.

15. Balló Ede: A Magyar Arcképfestők Társaságának I. kiállítása.Bevezető. Nemzeti Szalon, 1930.október

16. A „Balatonfüred” c. lap 1920. május 30-i, 1940. június 29-i, 1940.november 16-i, 1943.május 29-i számában írott beszámolókból.

A dolgozatomban név szerint említetteken kívül szeretném megköszönni a segítségét Ajtós József paloznaki plébános úrnak; Gyűrű Géza pápai prelátus, balatonfüredi plébános úrnak; Pénzes Lászlóné anyakönyvvezető úrasszonynak; Keller Péter úrnak, a veszprémi Kincstári Vagyoni Igazgatóság kirendeltségvezetőjének; a Veszprém Megyei Levéltárnak és a Balatonfüredi Városi Helytörténeti Gyűjteménynek.

DIBUSZ LÁSZLÓ

"ELSZÓRT TESTÜNK NYOMTALANUL NYELTE MAGÁBA A FÖLD"

A második világháború hősi halottaira és áldozataira emlékezve

Minden település életében jelentős, szinte kultikus szerepe van annak, miként emlékezik meg a XX. század két nagy világégésének hősi halottairól, áldozatairól. Az első világháborúból még tisztán az ott elveszett katonákról szólnak az emléktáblák, emlékművek. Ezek feltalálhatók templomok falán, templombelsőben, temetőben, de leginkább a helység központi terén, főutcáján, külön obeliszken. Alig van olyan kis település, ahol ne állítottak volna első világháborús emléket a 20-as, 30-as években, ugyanakkor nem egy olyan falut találunk, amelynek egyetlen fellelhető emlékhelye az, amely a '14-'18 között elesett hősöket idézi.

Ugyanez nem mondható el a második világháborús emlékhelyekről. Közel negyven éven át nem épülhettek, nem készülhettek ezt a korszakot megörökítő emlékművek. Ennek politikai-történelmi okai jól ismertek. A csatlós-, a bűnös nemzet belécsúszott bélyege nem engedte meg az áldozatokra való emlékezést. Hősök csak egyfélék lehettek. Majd a 80-as évek társadalmi bomlása indította el a folyamatot, amely az addigi szemlélet acélfalát képes volt áttörni. Igazából a '89 és '92 közötti időszak az, amikor a települések zömében elkészültek a második világégés emlékhelyei. Ezt megelőzően Veszprém megyében csak 1986-ban Farkasgyepűn,

a római katolikus templomban helyeztek el emléktáblát; "Hősi halottaink 1940-45 ... " felirattal, de ezt még megelőzi Devecserben, a régi temetőben álló kopjafa az áldozatok névsorával, amelyet a hazafias népfront állított 1985-ben. Érdekes tény; a '96-os felmérés szerint a megye városai közül Ajkának és Balatonalmádnak addig nem épült második világháborús emléke, Várpalota is csak egy, a doni katasztrófa fél évszázados évfordulójára elhelyezett márvány táblával büszkélkedhetett. Pápán sem volt központi emlékhely, csak a református gyülekezet emlékezett meg a templomban halottairól, valamint az izraelita hitközség őrzi közel háromezer mártírjának emlékét.¹

Balatonfüreden, mindkét településrészen épült az első világháború hősi halottainak emlékmű, egyaránt 1923-ban. Előbbit az arácsi Széchenyi kastélyelőtti téren, – amely ezért lett Hősök tere – közadakozásból állította a Polgári Dalegylet. Néhány hónappal később avatták fel a Kossuth téren Homonnay Béla Árpád vezért idéző alkotását amelyet „... az elesett hősök emlékére Balatonfüred község közönsége ... ” emeltetett.

A második világháborúban elveszett, vagy hősi halált halt hozzátartozó ikra csak a családok, szülők, testvérek, esetleg gyermekek emlékezhetek az

otthon csendjében és titokban, az állandóan figyelő szemek és a mindent-halló fülek elől rejtkezve.

Negyvenöt éven át Balatonilireden sem kerülhetett szóba a megemlékezésnek valamilyen tárgyasult formája. 1989-ben kezdeményezte a Nyugdíjasok Klubja – név szerint Grosszmann Rezső – egy emlékmű felállítását.

Az ötletadó lelkes társ akra talált a történelmi egyházakban, akik segítették a szervezést, felhívták hívőik figyelmét; már nem tilos, már lehet a második háború hőseire is emlékezni, - hiszen már 1985 óta érvényben volt az erről szóló minisztertanácsi rendelet. A közben megalakult bizottság, amelynek Grosszmann Rezsőn kívül tagja volt még Petrőcz László református lelkész, Gyűrű Géza katolikus plébános, a városi tanács részéről Szűcs Károlyné és az akkor már szerveződő ellenzék képviselője, dr. Polner Zsuzsanna főorvos. A bizottság munkáját segítette még Korompai Béláné tanár, aki a pénzügyeket intézte.² Lehetővé tették önkéntes adományok felajánlását. A gyűjtés a nyugdíjas klubban indult, majd az áldozatok névsorának feltárással a hozzátartozók is – ki-ki képessége szerint – felajánlották fiújüket. Ötvenezer forintos támogatást ígért a városi tanács is. Lassan, csörge-dezve gyűltek a forintok, az özszezyűjtött pénz még messze nem fedezte volna egy mívesebb alkotás költségeit. A bizottság tevékenysége áthidalta a rendszerváltozást, így már az új önkormányzat feladatává vált az emlékmű körüli bábáskodás. Pontosabban két emlékműről, két névsorról, két megemlékezésről lehetett beszélni. Az arácsiak külön emléktáblát akartak; érthető, hiszen 1923-ban is külön emlékoszlop épült Arácson. Egyben adva is volt az objektum, amely jól körüljárható és el lehetett helyezni rá az elesettek névsorát.

Füred továbbra is új emlékműben gondolkodott, csak hogy az addig összegyűlt pénz a műalkotás és a felállítás költségeinek alig egyharmadát érte el. Az önkormányzat magára vállalta a különbség fedezetét. A bizottság tagjai választották ki Paulikovics Iván szobrászművész három-alakos bronzszobrát, amit 1991. július 21-én - az ömlő eső ellenére is - nagyszámú érdeklődő jelenlétében avattak föl. A Füredi Hírek lapjain megőrződött Grosszmann Rezső és Simon Károly polgármester ünnepi beszéde. Simon Károly, személyében is jelentősen segítette ennek a nemes vállalkozásnak a sikerét.³

Arácson a gyűjtést és a szervezést Császár Attila református lelkész támogatta; a Hősök terén a márványtábla felavatására 1991. október 31-én, halottak-napi megemlékezés keretében került sor. Azóta kristályosodott tiszteletet parancsoló hagyománnyá mindkét település-részen a háborúk áldozatait megidéző ünnepség.⁴

E hosszú bevezetés után, – amelyben talán nem volt értelmetlen felidézni és egyfajta sorrendbe rakni a tíz évelőtt történeteket - szeretném megindokolni, miképp kerültem kapcsolatba a második világháború áldozatainak füredi történetével. 1998. őszén Cserép László, a művelődési osztály vezetője – számomra váratlanul – felkért, tartsak emlékbeszédet a halottak-napi ökumenikus megemlékezésen. Gondolkodási időt kértem; kísértáltam a szob orcsoporthoz, lesöpörtem a faleveleket, letisztítottam a sarat a neveket tartalmazó tábláról és sorra köszöntek vissza az ismeretlen-ismerős nevek. A városban eltöltött 37 év úgy gondoltam, feljogosít arra, hogy jelenük mellett múltjukat is magaménak érezzem. Elhatároztam, elfogadom a felkérést, de azt is eldöntöttem; csak úgy vagyok méltó a megemlékezésre, ha a szellemként jelenlévőket magukat szólaltatom meg szeretteiken keresztül, akik még élnek és sebek tán begyógyultak, de emlékeik mit sem halványodtak. Kiválasztottam néhány nevet, felkerestem hozzátartozóikat; így került elém elmosódott tintájú tábori postalevél, szakadt igazolványkép, megőrzött hajtincs, versidézetbe sűrített szerelmi vallomás. Megdöbbsentem; közel hatvan év múltával is mennyi még az emlék, hogyan bújnak elő rejtekükből a féltve őrzött tárgyak, miként remegnek meg az aszott testvérkezek, hogyan párasodnak be a szemek. Nemcsak a közvetlen hozzátartozók, néhol másod-, harmadgenerációs leszármazottak is őrzik hősük emlékét. Akkor, ott rájöttem; ezeknek a halottaknak a tragédiája mind-mind megörökítésért kiált! Mind-egyikük történetében ott sejlik a dráma; a torzó, megtört életpálya, a beteljesületlen szerelem, a széthulló család, a semmibe vesző álmok ... Elhatároztam; meg kellene írni ezeket a megcsönkített életrajzokat. Három történetet fel is dolgoztam és emlékbeszédemet ezek köré építettem föl.

Ezután két év úgy telt el, hivatásom mellett nemigen tudtam foglalkozni „halottaimmal”, igazából csak ebben az évben folytathattam a gyűjtést. Az arácsi és a füredi névsor összesen meghaladja a 120 főt; ennyi utánajárás, a megfelelő, hiteles emlékezők felkutatása, ennyi – vagy még több – beszélgetés 75-80 éves, vagy még idősebb emberekkel. El kell mondjam, eddigi találkozásaim döntő része meggyőző; nem hiábavaló, amibe belekezdtem. Ahány beszélgetés, annyi megrázó élmény, annyi titok-szelence felnyitás, szinte ugyanannyi eddig fel nem tárt, fel nem használt adat. Történeteket igyekeztem és igyekszem közvetlenül az élmény hatása alatt feldolgozni, lehetőleg kerek történetté formálni. Szépsége mellett fő hibaforrása is ez; az emlékezet eszményítő görbe tükrében láttatja a sok-sok éve eltávozottakat. Ezekben a történetekben a száraz számok és tények mögött mégis sze-

retném megjeleníteni a személyiséget, az embert, akire kell és érdemes emlékezni, akiért családján kívül a világégést szerencsésen túlélő utókor is elrebeget egy imát ...

Eddigi munkámat szeretném a továbbiakban néhány élettörténettel, kiragadott részlettel, a gyűlő emléktárgyak kisebb válogatásával szemléltetni:

Elsőként egy részlet *Iglói János*, az ismert füredi nyomdász utolsó leveléből:

„Március 27. Szombathely. Délután 2 órakor London jelentkezik magyar adásával a rádióban és a magyarországi harcok során említi Balatonfüred elését. Balatonfüred, ahol életem lényege maradt, elesett ... Az a fájó érzés, mely ebben a pillanatban szíven ütött, szörnyű volt. Kábult fejjel, vérző lélekkel hagytam el talán örökre ezt a kis falut s a nagy tragédia kezdetét vette ...”

Következzék két történet az orosz frontról:

Bodó László

„Itt muszkaföldön abba a hadosztályba tartozom, amelyikbe a Bodó Laci. Mikor ezt megtudtam, igyekeztem felkeresni: sajnos nem találkozhattam vele, mert közben más történt. Július 30-án egy felderítő járőrségben eltűnt és sajnos ezideig sem került elő ...” Idézet egy 1942. augusztus 10-én kelt tábori postalevélből. Aláírója: Kern József lelkészfőhadnagy. Címzett je a levélben citált Bodó Laci gyűrűs menyasszonya, ma is itt jár közöttünk és ma is gyászol ...

Bodó László, született 1914. március 10-én, Balatonarácson. Hadiárva, édesapja az első világháború hősi halottja. Polgári iskolát végzett, asztalosnak tanult, Pataki Károly asztalosüzemében dolgozott. Mindig mosolygós, mindig vidám, természet-kedvelő fiatalember volt. Láttam róla régi képeket, mindig valami sziklacsúcson üldögélt. Intelligent volt, vonzódott a lírához, amikor Rabindranath Tagore Füreden járt, boldogan mesélte, „Tagore megsimogatott!” A református leányegylet meghatározó személyisége, afféle társaság közepe, mindenki szerette... Csodálatos volt az írása, olvastam 1940. március 24-én kelt, szerelme születésnapjára írt egysoros idézetét: „Szent önérzettel őrizd meg lelked tisztaságát”. Ismerem a hölgyet, tanúsíthatom, megőrizte ...

Bodó László a katonaságot már kiszolgálta, kiképzésre nem szorult, 41-től a füredi parancsnokságon – a mai polgármesteri hivatal épületében – teljesített szolgálatot. 27 évével „öreg katonának” számított, mégis mennie kellett a frontra. Körülbelül egy évet töltött kint – ahogy a tábori lelkész írta – valahol muszkaföldön, ott is megőrizte vidámságát, derűlátását, bízott benne, ő biztosan hazakerül. Amikor szabadságra jöhetett volna, inkább barátját – a nemrég elhunyt Sárközi Istvánt – engedte maga

helyett, mert azt kétéves kisgyereke várta ... Képzeli el, milyen „megszálló horda” lehetett az ott harcoló magyar hadsereg, amikor azt mesélik, Bodó Laci a térdén lovagoltatta az orosz kisgyerekeket ...

Aztán eljött 1942. július 30-a, Bodó László a lovashuszár és járőrtársai felderítő feladatra mentek: nem sejtették, hogy szembe kell nézniük a partizánok torkolattűzével. Aztán maradtak a várakozások és sejtések, valaki látta ott a vasúti töltésen túl a frissen emelt hantot, aztán jött a mindent befehéřítő nagy orosz tél, aztán jött az offenzíva, de Bodó Lacit azóta sem látta senki ... Két testvére siratta itt Balatonfüreden, húga jó néhány éve, öcsce az elmúlt években követte őt ... De van valaki, aki még húsz év múlva is visszavárta és csak akkor égette el a megvásárolt menyasszonyi cipőt ...

Németh Ferenc

A negyvenes évektől, de még a hatvanas években is fogalom volt Balatonfüreden a Németh-féle kifőzde. A polgári otthont idéző környezet, a kedves és türelmes kiszolgálás, az „otthon sem lehet jobb” színvonalú ételek, maradandó nyomokat hagytak azokban, akik kipróbálták. Idősebb Németh Géza – aki eredetileg hentes volt és családja, Vörösberényből – Paloznakon át – kerültek Balatonfüredre. Első éttermük a mai Bajcsy Zsilinszky utca és a Fürdő utca nyugati sarkán állott. Inkább kocsmának mondták, csakhogy akkor még nem kapták meg a kocsmák becsmérő értelmezésüket. Mellette hentesboltot is üzemeltettek.

Ebbe a családba született bele, harmadik gyelekként Ferenc, 1920-ban. Édesanyja Czukelter Erzsébet volt. A Czukelter név több Balaton-felvidéki településen felfedezhető. Nővére, Ella (később Papp

*Németh Ferenc utolsó civil fotója
(Németh Jenőné tulajdona)*

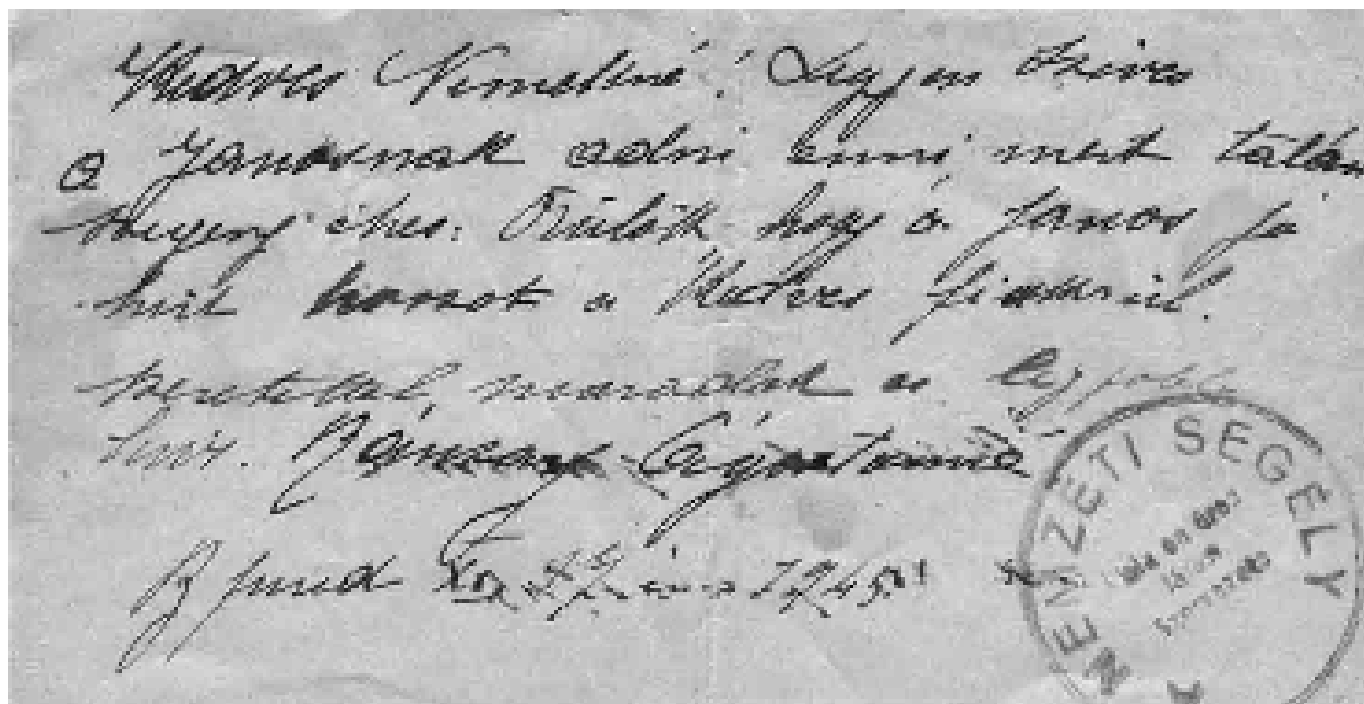
Imréné) '15-ben, bátyja Géza '16-ban született, öcsce Jenő (1925), aki Géza bátyjával együtt folytatta a családi szakmát. Alsó iskoláit Paloznakon kezdte, polgáriba már Füredre járt. Annak elvégzése után Tapoleán a jegyzőségen dolgozott. A róla megmaradt fényképről férfias, mégis elmerengő tekintetű, szép arcélű fiatalember tekint ránk.

Katona-élete kezdeteiről nem sokat tudunk; mindenesetre fiatal volt, amikor kikerült a frontra. Huszonkét éves korára már a Donnál találta magát. Ebből a korszakból nem maradt utána emlék, ha csak az az agyonsimogatott, olvashatatlan szövegű és dátumú képeslap nem, amelynek másik oldalán Kaszap István képe látható. Állítólag nem állt messze tőle az egyházi szolgálat gondolata. A visszavonuló seregek már közeledtek a Kárpátokhoz; ekkor - 1944. április 27 -én - küldött egy rövid, nyugtatgató szövegű tábori képeslapot. Majd később, június 13-i keltezéssel Galíciából egy küldemény érkezett, benne tintával, szálkás betűkkel, hibátlan helyesírással írott vers, „Édesanyám!” Olyan szép, olyan tiszta, hogy idéznem kell belőle: „... Csak légy nyugodt, vigyázunk egymásra, / Bajtársak, testvérek vagyunk itt mind! / Mi egynek fáj, mindnyájunknak fáj az, / S a szenvedés szeretetre int! ...” Hát nem tartották meg, amit ígértek, nem vigyáztak eléggé egymásra; Németh Ferencről azóta senki, semmit nem tud ... Édesanyja várta vissza, talán haláláig is ...

A háború végeztével a füredi állomásra nagyon sok katona érkezett, ki közvetlenül a frontról, ki a hazai fogolytáborokból. Lerongyolódottak voltak és nagyon éhesek. Az ismert vöröskeresztes hölgy, Adi néni ott sürgölődött a vagonok között; aki járóképes volt, kapott tőle egy – szó szoros értelmében véve – papírfecnit. „Kedves Némethné Ez az ember nagyon éhes! Adjon neki valamit enni. Ránzay Ágostonné.” A levélen ormótlan pecsét: „A Nemzeti Segély Balatonfüred Járási Szervezete”. És Németh néni adott! Mindenki kapott egy tál meleg ételt, még azok is, akik járásképtelenek voltak és a vagonokban maradtak. Nekik elcsomagolta. Menye, Németh Jenőné - aki beszélgetőtársam - ma is őriz néhányat a „levélkékből” és őrizi azt a szakadt vonalkás füzetet is, amelyben 1946. május 20. az utolsó dátum és 199 név szerepel benne ... Hogy miért adott? Ekkor még a három fia közül egyikről sem tudtak, és úgy gondolta, ha ő ad ezeknek a katonáknak, talán a fiai is kapnak valahol egy tál meleg ételt ...

Az alábbi részlet azt példázza; micsoda lélek lakozhatott némelyik hősben:

Katona Lajos – a verselő honvéd! Vajon fájdalmát, bánatát ölte tábori lapokra, gyűrt levélkékre apró betűivel vésett, bőven csorduló verssorai-ba? Vagy szeretteit akarta ily módon megnyugtani? Vagyegyszerűen; ezekben a kantárszíjhoz, ekevashoz szokott kezekben megfért a költészet is?

Ránzay Ágostonné (Adi néni) ebéd kérő levele (Németh Jenőné tulajdona)

Versei kezdetlegeseek, némelyik megcsuklik, olykor sántítanak a rímek, mégis; ez a verselés meghatóan tiszta, gondolatokban gazdag. Sugárzik belőlük a hit és a hűség, a haza, a család, gyermekei iránti felelősség. Pünkösdre írott versében írja: „ ... Hit, remény s szeretet kell, hogy éljen abban, / Ki igazán érti mi van e szavakban! / Mit jelent Szentlélek, mit jelent ez ünnep? / Megténni, jobbulni, megismerni Istent. (...) Az Ige szavait véssed jól szívedbe, / Tartsd be, légy jó, cselekedj szerinte ... ” „Hazavárás” című költeménye a hősi halált halt bajtársak fölé domboruló, hevenyészett sírhantokról szól: „ ... Száma e síroknak napról napra nő / S végtére lesz majd egy egész temető. / Temető, mely annyi kedves, drága / ló apát s gyermeket temet el magába ... ”

Ez a háború már – jól tudjuk, – nemcsak a harctéren szedte áldozatait:

László Enikő

Tizenhárom évesen halt meg, valamikor 1945 elején, a magyarországi harc ok legvégén, fölöslegesen ... Az emlékezők, akik ismerhették, már maguk is nagyon idősök, jól túl a nyolcvanon, nem közvetlen leszármazók. Enikő születési adatai már kitörölődtek emlékezetükből. Karcsú, magas, igen szép kislányról mesélnek, aki nagyon értelmes volt, Pesten járatták német iskolába, kifejezetten jól tanult. Szülei külön éltek, de sokat tartózkodott Füreden apjánál, rokonainál. Apja a füredi gazdasági élet jól ismert - és kedvelt - személyisége volt, a Hitelszövetkezet alapítója és ügyvezető igazgatója. A módosabb füredi gazdák pénzéből gazdálkodott a szövetkezet, de dr. László Gábor a Zöldhitel keretéből a szerényebb kisbirtokosokat igyekezett támogatni. A Balatonfüredi Járási Hitelszövetkezet a mai Bajcsy Zsilinszky utca és a Felsőköz sarkán épült házban működött; ezt a székházát 1939-ben az akkori miniszterelnök, Darányi Kálmán avatta föl.

Enikő édesanyjának családját a sors nagyon mostohán kezelte. A nagyapa korán meghalt, az édesanya – Szentgyörgyi Katalin – sebezhető lélek volt, nehezen viselte csalódásait és fiatalon menekült a halálba. Enikőt gyermektelen nagynénje – Sz. Sára – és férje, Cseh Barna csendőrtiszt vették magukhoz. Örökbe is akarták fogadni, de erre már nem kerülhetett sor. Mivel a csendőrök számára kötelezővé tették a nyugatra való távozást, ők is menekültek. Teherautó-konvojukkal Kőszeg határáig jutottak, ott érte csoportjukat a légitámadás; szétszóródva a közeli kukoricásba menekültek, de az alacsonyra ereszkedő repülőkhöz számára könnyű vadász-célpontot jelentettek. Mindhármukkal végzett a gyilkos gépfegyvertűz ... Történetüket csak a háború befejezése után tudta meg az apa, László

Gábor, amikor az árván maradt nagymamával – aki minden rokonát így elvesztette – pónilovas fogattal zötykölődtek a kőszegi plébániáig. A plébános mesélte el, aki a végtisztességet végezte, midőn a rengeteg halottat közös sírba helyezték ...

És még meddig nyúlt ki a háború szörnyű karja, erre jó példa apa és fiú története:

A két Halápi

A mostani Fürdő utcában akkortájt még működött a Halápi-malom. Közismert volt; itt örölték a legjobb lisztet Füreden. Aki a mai Fürdő utcát járja, nem gondolja, mennyire „faluszéle” lehetett az a táj 45-ben. A Hotel Agro, a kamionparkoló, a Fürdő utca egyéb ipari létesítményei közé ékelve ma már levegőért kapkodva búvik meg a kis Halápi-ház. Akkor a család virágzó gazdasága vette körül akorszerű gépekkel felszerelt vízimalmot. Teheneket tartottak, baromfit neveltek, de fő tevékenységük a molnárkodás volt. A Halápi-gazdaság fölött épült a vágóhíd, meg a pálinka-főzde, tehát – az akkori igényeknek megfelelően – afféle „ipari” környék volt itt.

A gazda, idősebb Halápi Imre – aki 1885-ben született – ebből a gazdaságból tartotta el családját. Négy gyereket nevelt, két lányt, két fiút. A lányok (Magda és Éva) 20 és 16 évüket töltötték 1945-ben, a fiúk közül az idősebb (ifjú Halápi Imre) 1927-es születésű volt, a kisebbik (János) pedig még csak 10 éves.

1945 karácsonya közeledett; az első békeév ... Csakhogy a hamu alatt még nem hunyt ki a zsaratnok. A gazdálkodók kezdtek rendbe szedni birtokaikat, megindult a kereskedelem, a közlekedés, egyre inkább találtak munkát az emberek, beindult a gépezet a falu egyetlen ipari üzemében, a hajógyárban. A háború-sújtott családok még várták vissza kedveseiket – már akik várhatták –, a rettegés és bizakodás váltólázában égtek; lesték a postát, a hazatérőket, jóhírt kapnak, vagy rosszat ... De az épen maradt családok sem érezhették biztonságban magukat; a falu igazi urait nem az előljáróságon találták, hanem a szovjet parancsnokságon ...

A Halápi-család ez utóbbiak közé tartozott. Nagyon a falu szélén laktak, olykor 10-11 orosz katonát is elszállásoltak náluk. Voltak köztük ilyenek is, olyanok is. Sokan beszéltek a magyar nyelvet, Halápi néni főzött rájuk. Olykor elvitték tehenüket, csirkéiket, szerszámaikat. A lányok fiatalok voltak és szépek; ott a falu szélén nem voltak biztonságban, örök rettegésben éltek, esténként elmenekültek hazulról ...

1945. december 18-án következett be az iszonyat: A hajógyári munkások szokásos hazatérő útja a Fürdő utcán, a Halápi birtok felé vezetett; ki kerékpárral, ki gyalogosan, meg-megálltak egy szóra,

afféle pihenőként a két kilométeres gyalogúton. Ezen a napon is összeverődtek vagy harmincan a malomudvarban, volt aki már a nagy zajra, veszedésre érkezett. Két orosz katona jelenléte okozta a vitát; el akarták rekvirálni az egyik munkás – Kreitl Lajos – biciklijét. Feltehetően megijedtek a katonák a sokaságtól, az ellenszegüléstől; egyikük a levegőbe lőtt. Az öreg Halápi rászólt: „– Nincs már háború, nem lövöldözünk!” Erre az orosz belelőtt, közlőrl. Zsebóráját érte a lövés, de az olyan közeli volt, átütötte az órát, lépét roncsolta szét. Az ifjabbik Halápi apja segítségére sietett, le akarta fogni a katona kezét, mire a másik meg őt lötte hasba ... A két orosz elfutott. Idősebb Halápi Imre súlyosan vérző sérüléséből 10 perc múlva elvérzett... A fiatalabb Imrét a mentők vitték Veszprémbe, de sajnos a többszöri műtéti próbálkozás is sikertelennek bizonyult; az orvosok őt sem tudták megmenteni, olyan súlyos bélsérüléseket szenvedett ...

Az apa boncolását szovjet orvosok végezték, otthon a fészében.

Ott is ravatalozták föl a két halottat és együtt temették őket, akik fegyver nélkül, fegyvertől szenvedtek hősi halált. A temetésen majd az egész falu ott volt. Ahogy mesélik, a menet eleje már a temetőben, vége még a Bocsor-háznál, a Fürdő utcában járt. Nem is búcsúztatás volt ez; néma tüntetés ... , tiltakozás a háború ellen, az okatlan és ér-

telmetlen halál ellen, a megszállás, a zsarnokság ellen ...

Utóirat: Halápi János festőművész hallotta ezt a történetet. A névrokonság okán felkereste a családot és felajánlotta; segít rajtuk, szívesen örökbe fogadja az árván maradt kisebbik fiút. .. Jól esett a családnak, de köszönték, nem fogadták el.

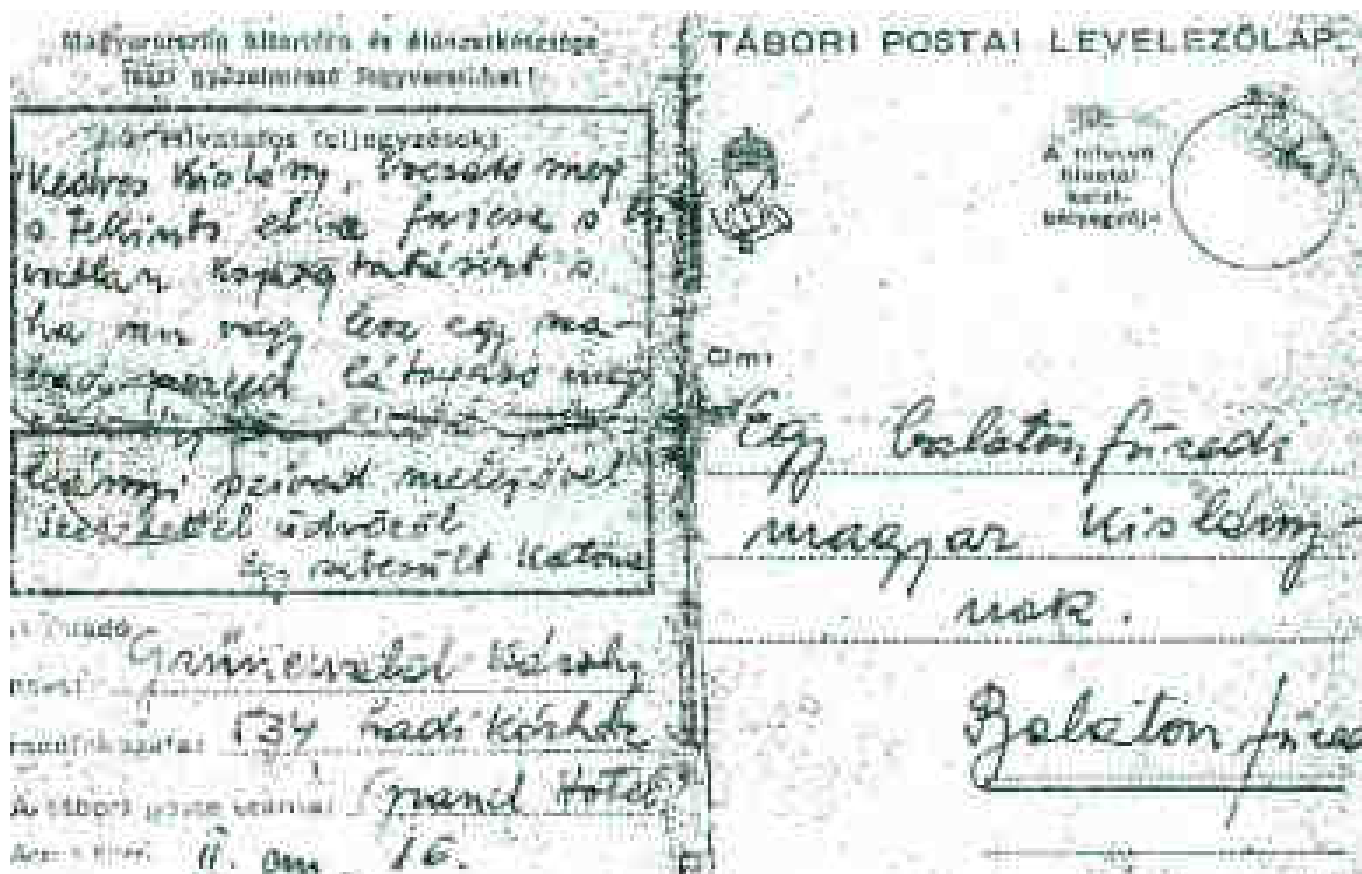
A kisebbik Halápi-lány - Polgárdi Ferencné - kérés nélkül írta le annak a napnak az iszonyatát. Részlet az írásból:

„Az utcán szokatlanul nagy embercsoport állt, valamit tárgyaltak, majd amikor közel értem, elhallgattak de a nézésük néma rémületet tükrözött. Mikor köszöntem, valami sajnálkozással vegyes izgalommal néztek rám, a megszokott kedves üdvözlés elmaradt. Úristen! Valami történt, de mi?

Meglátok egy rokon arcot, odaszaladok, csak néz ... – Mi van? Mi történt, mondjanak már valamit! – Gyere, gyere be hozzánk, ne menj haza! Miért ne menjek, – anyám, anyám, kiáltottam, vele történt valami? – Nem, nem vele, apádat és a bátyádat az oroszok agyonlőtték... Rohanok, a rövid út rettenetes hosszúnak tűnik, a ház előtt rengeteg ember, úgy verekszem be magam a házba, a tömegtől menni sem tudok. Apám az ágyon haldoklik, bátyámat a mentő viszi ...

Aztán órák múlva az ágyon a rózsaszín ruha lassan feketébb lesz, mint a kis fekete lakkcipő ...

Egy nap alatt felnőtt lettem, tíz évet öregedtem ... ”

A sebesült katona levele a füredi kislánynak (Kenyeres Gáborné tulajdona)

Az utolsó kis történet, nem eshetett meg más-kor, csak a háborúban ... 1944 késő őszen, pontosabban november 26-án reggel 8 órai dátumozással a balatonfüredi 534. hadikórház, II. emelet 16. szobájából útnak indult egy tábori levelezőlap. Úgy-e a régi fürediek tudják; ez volt a Grand Hotel, a későbbi SZOT Szanatórium épülete. Ez a lap nem olyan igazi tábori posta, áthúzogatótt, cenzúrázott, lepecsételt, mint a muszka-földről származók, de tábori lap volt. Küldője; Grünewald Károly sebesült katona, aki itt gyógyulgatott sérüléséből. A címzés: „Egy balatonfüredi magyar kislánynak. Balatonfüred.” Ennyi! Ez a sebesült katona nem akart mást az ismeretlenbe eresztett lapgalambjától, mint egy kis gyógyírt lelki sebeire. „... a bunker vizenyős homokját, a futóárok sarát felváltó pihe ágy mellett (...) beszélni valamiről, ami nem katonai dolog, ami nem halál és pusztulás, hanem gyengeség, kellem és megértés, mosoly és derű ...” írta levelében, és csak annyit kért; a megnevezetlen címzett egyszer látogassa meg ...

És a levél megérkezett valahová. Hogy hogyan, nem derült ki, de Kenyeres Gáborné, Annuska leveles ládájába, aki éppen a szomszéd fodrászműhelyben dolgozott ... Akkor tizenkilenc éves volt, bár már elígérkezett, későbbi férje udvarolt neki,

de azért elment, meglátogatta ... nem is egyszer, háromszor is elbeszélgettek. Amikor negyedszer kereste, már hült helyét találta; a sebesült katona, amilyen rejtélyesen érkezett, úgy is távozott. Azaz, valami jelet azért hagyott; Annuskát aznap munkahelyén egy szál vörös rózsza várta ...

Hogy miért látogatta meg Annuska? Mai sarkított eszünkkel, sivárosodó lelkünkkel talán nem is érthetjük. Talán... Talán közel két éve eltűnt bátyjára gondolt, talán neki szólt a "megértés, mosoly és derű?" ...

Ennyi a szemelvény az eddig elvégzett munkából. Csak egy-két csepp a szenvedések és szörnyűségek tengeréből ...

Kereszturytói kértem kölcsön a címet, vele is zárnám: „Áldozatunk nem a gaz jogcíme. Jóra parancs!” Ezt a parancsot szeretném teljesíteni ...

FORRÁSAIM

1. Emlékhelyek Veszprém megyében. (Főszerkesztő: Bándi László) 1996.
2. Korompai Béláné (szóbeli közlése).
3. Füredi Hírek. 1991. augusztus.
4. Füredi Hírek. 1991. november.

Beszélgetőtársak (akiknek köszönetet mondok, és külön köszönöm a rendelkezésemre bocsátott emlékeket: Biczó Lajosné, Bíró Erzsébet, Gál Albertné, Gerbovits Ferencné, Kenyeres Gáborné, Németh Jenőné, Polgárdi Ferencné, dr. Walkovszky Jolán.

ÁCS ANNA

TANÚSÁGTÉTEL A BARÁTSÁGRÓL – KERESZTURY DEZSŐ NÉVNAPI KÖSZÖNTŐ VERSE LIPTÁK GÁBORHOZ

A balatonfüredi Helytörténeti Gyűjtemény gondos vezetője, Németh Ákosné alig több mint egy éve a Lipták különgyűjtemény rendezésekor egy Lipták Gábort köszöntő versre bukkant: ez önmagában még nem keltett volna fokozott szellemi izgalmat, hiszen a gyűjteményre maradt – különben töredékes – Lipták-anyag számtalan különleges értéket tartalmaz. Ráadásul a vers – fogalmazhatunk így: méltatlanul – egyéb célra rendeltetett papírra fogant. A Pester Lloyd reklámlapjának hátoldalát használta fel a költő. Mentegetőzött is érte úgy poétásan: „Más papír nem lévén s ez oly időálló lévén – s mellesleg az üzleti élet emlékét őrizvén: erre írtam enkezemmel.” E tényből rögvést arra következtethetünk, . hogy hátráltató körülmények (megfelelő írólap és időhiány) ellenére fontos volt számára az a személy, akit mindenképpen köszönteni kívánt a névnapján. És nem is a szokásos gratuláló sorokkal, hanem megadva a módját, öt versszakos saját költeménnyel. Mivel személyesen nem

köszönthette Lipták Gábort, a fővárosból küldhette el levélben. Ám a boríték nem maradt ránk, ezért kissé gyanakodhatunk: hátha Füreden írta, sebtében, a keze ügyébe kerülő első papírra. S azonnal vitte is az ünnepeltnek a jó szavak mellé. egyedi ajándékként. Persze az is lehet, hogy a Liptákházban vetette papírra, mint tette oly sokszor ihlető perceiben. A fennmaradt kéziraton mindenestre helymegjelölés nem szerepel, így a kérdés nyitott marad.

A felköszöntött nyilván külön értékelte a sajátos figyelmességet. Aztán a silány lap bekerülhetett egy olyan könyvbe vagy iratok közé, melyeket ritkább an forgattak. Megfeledeztek róla és a vers a Lipták-hagyaték elosztásakor sem került elő. Csak jóval később került a Lipták-házból a Helytörténeti Gyűjteménybe az egyéb, a házból kidobásra szánt anyaggal együtt.¹

A gyűjtemény munkatársait és e sorok íróját is meglepte a Lipták Gábor neve napjára írt vers.

Nem csupán annak okán, hogy alkalmi versként terjedelmes mű. S talán még szerzője sem okozott különösebb meglepetést a füredi helytörténészeknek. Feloldva a rejtélyt: a köszöntő vers írója Keresztury Dezső, miként tréfásan titulálta magát: „dezsőbátya”. Már első olvasáskor feltűnik, hogy nem holmi megszokott alkalmi köszöntő verssel ajándékozta meg Lipták Gábort. Olyan mives alkotással lepte meg az ünnepeltet – s évtizedek múltával bennünket is – amely joggal helyet kaphatott volna Keresztury bármelyik verseskötetében. De tudunkkal a költemény még mindeddig sehol sem jelent meg, tényleg elfelejtődött.²

Közismert, hogy Keresztury Dezső nagymestere volt az alkalmi verses rögtönzéseknek. Bizonyosság erre az a sok vers, amelyeket a Lipták-ház legendás vendégkönyvei tartalmaznak.³ Elhíresültek füredi pinceversei is.⁴ E műfaji kategóriába sorolhatók még szellemes könyv- és fényképedikációi.⁵ Olyan irodalmi műnemet támasztott fel és művelt magas fokon, amely a barokk korban élte virágkorát, majd lassan kiüresedett. Keresztury legjobb alkotásaival újra értékkel tudta tenni, mert nem felkérésre, hanem belső indíttatásból írt.

A Lipták Gábort köszöntő verse nehezen vonható az alkalmi versek körébe, annak ellenére, hogy névnapi alkalom, a vers születésének körülményei erre engednének következtetni. Elgondolkozhatunk azon, mi indokolta a méltó, hosszú verses köszöntést. A válasz a Lipták házaspár és Keresztury kapcsolatát ismerve szinte magától adódik: az őket összefűző mély barátság szimbóluma. A vers első sorban ekként értelmezhető: tanúságtétel a barátságról. Nem tudjuk pontosan, mikor ismerték meg egymást. Feltehetőleg a II. világháborút követő években, amikor sűrűsödtek Keresztury füredi útjai.⁶ Kapcsolatuk tovább erősödhetett az 1950-es évek elején, Keresztury ekkortájt a füredi Jókai Emlékmúzeum megnyitásán fáradozott. szabályos harcokat vívott az épületnek, Jókai egykori villájának megszerzéséért és berendezéséért. Lipták Gábor kiterjedt helyi kapcsolatai révén segítőtársává szegődhetett a jó ügy érdekében. Keresztury kompromisszumot nem tűrően járt el és remélte: „... az ügy a Jókai évben mégis Jókai javára fog eldőlni.”⁷ Valóban így lett, 1954-ben Jókai halálának 50. évfordulóján az ország a Jókai Emlékmúzeum megnyitásával ünnepelhetett.

A füredi Lipták villa ez idő tájt vált kultúrmisztsziót betöltő irodalmi szalonná. Olyan időszakban, mint Keresztury Dezső fogalmazott, „midőn hazánk más tájain visszafogottabb volt az irodalmi élet”⁸ Keresztury első feleségével gyakori, visszatérő vendége lett a háznak. Népmesekedvelő hitvese mintegy anyaggal szolgált Lipták Gábor, a házi-

gazda balatoni regéihez, emlékezett vissza Keresztury.⁹ 1956. márciusában is megfordultak a kedves lakban. Annak vadregényes kertje meghílette Kereszturyt. A látvány elsőként a festőt hívta elő belőle majd a költőt. A kép hátoldalára írta háromversszakos versét a kertről, amelynek „fái közt s kék egén istenek szállnak”. A március 11-én kelt költemény is messze meghaladja az alkalmi versek szokott színvonalát. Ajánlása így szól: „Pulgabuscinak úgy is, mint »új rokon« szeretettel. Dezső.”¹⁰ Az új rokon megnevezés a barátságnál erősebb kötelékről tanúskodik. Keresztury Lakatos Istvánhoz írt leveléből kitűnik, hogy a költő ekkor betegeskedett, Füreden kezelték. 1956. február 5-én a szívkörházban írta verses levelét egy fényképre Lakatosnak:

*„Nem én vagyok vagyok beteg, hanem az idő
s oly laposra vástam, mint a parti kő
De a szívem fáj még: épp csak az maradt,
Az ónosan habzó, téli ég alatt.
Szívem cseppjeivel írom hát e víg sorokat,
leverve bűmfelleget ... ”*¹¹

Többször felkereshette hol egyedül, hol Füredre látogató feleségével együtt a Lipták házaspárt, hogy szabaduljon kissé a kórházi légkörtől. Már az ébredő tavaszt idézi a március 11-én fogant verse a vendéglátók kertjéről, melynek „fényében évszakok telt színe csillan” s amelynek „árnyékaiból visszaint az ifjúság”. Kereszturynek betegsége idején az otthon bensőségességét pótolhatta a Lipták ház, ahova új rokonként befogadták. Meghittséget áraszt a vers ajánlásának pajkos névösszevonása, Liptákék közel kerülhettek a szívéhez.

Mindezek a körülmények lehetnek előzményei az 1956. június 24-én Lipták Gáborhoz írt névnapi köszöntő versnek. Keresztury, betegségéből felgyógyulva, elmaradt munkáit pótolva kissé későn ébredhetett rá, hogy majdnem megfeledkezett új rokona névnapjáról. ezért gyorsan, az éppen fellelhető papírra írta üdvözlő versét. Azt a verset, amelynek eléggé meghökkenítő címet adott: „Hazafi-Kisfaludy Vrai Sándor Gábornak neve napjára”. Kereszturyra különben jellemző a szokatlan, tréfás cím, de ebben érezhető valamiféle fricskás véleménynyilvánítás. Névjátéknak tűnik, mivel nevek különleges összevonásából keletkezett. Kisfaludy Sándor és Hazafi Vrai nevét olvashatjuk ki, valójában Liptákra, az ünnepeltre csupán a keresztneve utal. Hazafi, mint jelző egyaránt vonatkozhat Kisfaludyra, de Liptákra is, érdemeit felmagasztalva az alkalmi vers szabályai szerint. Viszont konkrétan Vrai Jánosra (1846-1905) érvényes, aki Szatmár megyei parasztköltőként előszeretettel írta neve elé a Hazafi titulust. „A haza koszorús vándor

Hazafi - Kisfaludy Vrai Sándor Gábornak neve napjára 1956.VI. 24. (dezsőbáttya)

Ti, Füred kies völgyében
szőlőt termő lágy hegyek
melyeknek ölen békében
ülnek el a vad szelek
Ti, mandulás, napos lankák,
álomban úszó Tihany;
tüzek, kik megvigasztalják
mind, aki boldogtalan;
te föld, melyre a természet
rápazarol minden szépet
s bármit tudna adni még:
tündér Balatonvidék; -

Ti kerti fák, szép ágyások
friss gyepp, öreg pergola,
zúgó fenyők, kik tudjátok
létünk futó szél pora;
ti lugas ok, honnan alma,
barack, szőlő mosolyog
s hol a művészet hatalma
él: kedves vén bútorok;
ahol két szív, egybezárva,
boldogságát megtalálja
hol a pukancs nem dohog
s a harag elpárolog;

ti, római s magyar ősök
útjai és várai
török, német meg nem győzött
- tudnátok bár állani! -
templomok, melyeket Bíró
építtetett újra meg,
regevilág, mit az író
képzelete éltetett;
hó lángú egyesülések,
mit hiába les a német
Vörösmarty szózata
újrászülető haza;

ti hajnalok, alkonyatok,
évszakok dús színei,
kelő-tűnő alakzatok,
felhők teremtményei,
ti, Kiserdő fái között
csevetelő madarak,
barackvirágba öltözött
aranyfényben fürdő Lak;
kik a habot hasítjátok
sirályszárnyú vitorlások
s te Bakonyból hirtelen
lezúgó szél-végtelen:

elmémet ti ragadjátok
a költészet szárnyain;
soraimat ti súgjátok,
hogy szépen zengjen a rím,
a vidék" ezer szívében"
fürdessétek lelkemet,
hogy az ifjúság tüzevel
vonhassam be versemet:
s mert úgy szeret benneteket
táj, történet, kert, költészet:
együtt zengjétek velem:
GABOR! ISTEN ÉLTESSEN!

(Más papír nem lévén s ez oly időálló lévén - s mellesleg az üzleti élet emlékét őrizvén:
erre írtam enkezzemmel: KD)

költője” – miként magát minősítette Vrai, csekélyke vagyont is gyűjtött színes papírlapokra kinyomtatott versei jövedelméből. A férfiú nevezetes volt arról, hogy szinte állandóan rögtönzött versekben beszélt. Neve nem véletlenül vált a termékeny dilettáns szimbólumává.¹² Keresztury névpárosítása Lipták Gáborra vonatkozóan Kisfaludy Sándorral és Veraival is a két végletet jelenti. Az utóbbi felemlegetése ugyan lehetett volna bántó az ünnepelt számára, de miért sértegette volna az új rokon Lipták Gábort? Nem hisszük, hogy ezt akarta volna Keresztury. Inkább elgondolkodtató fricskának számhatta, amit barátságuk megengedett.¹³ Ennek ellenére felmerül, a névnapi köszöntő verset mégsem őrizte különös gonddal a Lipták-házaspár. Tény viszont, hogy nem vált barátságuk bomlasztójává és nem semmisítették meg a kéziratot.

Keresztury névnapi köszöntője a műfaj szabályai szerint az ünnepi alkalom fényét volt hivatott emelni. Ugyan nem nagyította fel mértéktelenül az ünnepelt személy jelentőségét, a Kisfaludy Sándorhoz hasonlítás csak a címben jelent meg. Ezt értelmezhetjük Lipták közéleti tevékenysége elismerésének is, nem kizárólag az ünnepelt irodalmi munkásságára vonatkozhat.

Az alkalmi költemények nem tartottak számat a

maradandóságra. Valóban kevés remekmű született e műfajban. Sejtjük, Keresztury sem a maradandóság ígézetében írta versét Lipták Gáborhoz. Mégis érdekes a költemény az utókor figyelmére. Lokális értékei mellett kort és kapcsolatot jellemez. Maradandóságot kísértő művészi erényei a kifinomult tájrajzban mutatkoznak meg. A Balaton-vidék dicsérete a vers átszellemülten, himnikus hangon. A páratlan természeti környezete, a térség kultúrájára a rómaiaktól a templomépítő Padányi Bíróig át Vörösmartyig, s végül Lipták Lakáé. Ódai a vers lezárása: a tájat, történetet, kertet és költészetet egyaránt kéri a költő, hogy együtt zengjék el az ünnepelt köszöntését.

Keresztury alkalmi verse olvasható egyfajta előtanulmányként a Dunántúli hexameterekhez, vagy egy időben, vele azonos hangulatban íródott: Keresztury klasszikus kötete a Dunántúli hexameterek ugyancsak ebben az évben, 1956-ban jelent meg. S a költő nem tudott elszakadni a „tündér Balaton-vidék” bűvkörétől, még ha névnapi köszöntőt írt is. A személyes jelleg - a táj, kultúra közös szeretetén túl - csupán a Lipták házra, a házaspárra való utalásban és a lezáró, valóban köszöntő sorban lelhető fel. De talán éppen ez a megoldás emelte ki a költeményt az alkalmi versek sorából ...

JEGYZETEK

1 Talán 1996-ban. Köszönöm Németh Ákosné volt , Elek Miklós jelenlegi gyűjteményvezető és munkatársa, Tóth-Bencze Tamás szíves segítségét.

2 Vélekedésünket megerősítette Keresztury Dezső özvegye, ő sem tud publikálásáról. Köszönjük, hogy engedélyezte a vers megjelentetését.

3 Lásd: Lipták Gábor: Nyitott kapu. Budapest, 1982. 131-132. p.; 142.p. stb.

4 Keresztury Dezső: Pinceversek.(Rosta Sándor füredi pincéjében írt versei) =Új Horizont 1994.4-5.sz.11-16.p.

5 Lakatos István: Catalecta Desiderii Keresztury=Új Horizont 1996. 3.sz. 21-41.p.

6 Erről részletesen: Bodosi György: Keresztury Dezső balatoni otthonai==Bodosi György Völgyvallatás. Budapest, 1979. 135-163.p.

7 Keresztury Dezső levele Vajkai Aurélnak, a veszprémi Ba-

konyi Múzeum igazgatójának. 1954.április 13.=A Laczkó Dezső Múzeum történeti adattára. Itsz.: 11739.

8 Akik megbolygatták a pontyok békés legelését. .. Dr.Horváth Mihály riportja Keresztury Dezsővel==Új Horizont 1996.3.sz. 16.p.

9 U.o.15-16.p.

10 Lipták: idézett mű : 44-45.p.

11 Lakatos: idézett mű : 23.p.

12 Verairól: Szinnyi József: Magyar írók élete és munkái XLY.kötet. Budapest, 1914. 1074-75. p. és Magyar Irodalmi Lexikon (főszerkesztő:Benedek Marcell.) Ill.kötet. Budapest, 1965. 510. p.

13 Keresztury – sommásan – így vélekedett Lipták Gáborról 1996-ban: „Ő egy különös Isten-teremtmény volt, tulajdonképpen született autodidakta. Mindent maga tanult és csak azt tudta igazán, amire szüksége volt." Dr. Horváth riportjából 15.p.

Lipták Ház (Ma: Magyar Fordítóház)

A VÁROSI HELYTÖRTÉNETI GYŰJTEMÉNYNEK DOKUMENTUMOKAT ADOMÁNYOZÓ SZEMÉLYEK

Alsóörs

Albrecht Sándor
Zórád Ferenc

Aszófő

† Haán István

Balatonfüred

Ágoston Péter Pál,
Ágostonné Zákonyi
Lilla,
Baán Beáta,
Bedegi István,
Beneda Károly,
dr. Benkő Ákosné,
Bertók Gyula,
† Bertók Mária,
Bíró Erzsébet,
Bocsor Józsefné,
Bogdán Lajos,
Borbély Aladár,
Budáné Bocsor Ágnes,
Csángóné Vidók Ildikó,
Dallos Pálné,
† Darnay Erzsébet,
Darvas Ferenc,
dr. Dibusz László,
Domonkos Miklós,
Elek Miklós,
Fazekas Miklós,
Fejes Jánosné,
Forrás Károlyné,
Földes Lászlóné,
† Földesiné Kéry Lujza,
Gaál Antal,
† Gaál Nagy Gáspárné,
Ghillány Lászlóné,

Glatz László,
Halápy János,
Hantó István,
Havas Erzsébet,
dr. Héder Sándorné,
Hódosi Ákos,
Horváth Dezsőné,
dr. Horváth Mihály,
Hudák Józsefné,
Iglói János,
Karika Erzsébet,
† Kiss Lászlóné,
Klepeisz Péter,
Korompay Béláné,
Kovács József,
Kovács Józsefné,
Kozma Gyuláné,
Kugler Gábor,
Kukoda Vince,
László Zoltán,
Lipták Gábor örökösei,
Magyar Mária,
Makó Gyula,
Matzkó Emma,
Móczár Albert,
Nagy Imre,
Nagy László,
Nagy Lizetta,
Nagy Sándor,
Németh Ákosné,
Németh Gyula,
Németh István Péter,
Németh József,
Németh Teréz,
Ottlecz Gézáné,
dr. Pálffy Gáborné,
Pálffy Sándorné,

ifj. Peremartoni Nagy
Sándor,
Péter Ferenc,
† Petrőcz László,
Petrőcz Lászlóné,
Pintér Lászlóné,
Rácz Istvánné,
Rezes Molnár Lajosné,
Rohrer Sándor,
Róka Gábor,
Rosta Sándorné,
Sarkady Tamás,
Sasvári Zsuzsa,
Schmidt László,
Simon Gyula,
Simon Károly,
Simonné Zákonyi Tünde,
Somogyi Pál,
Somogyi Zsigmond,
dr. Szalay László,
Szenfarné Varga Anikó,
Szekér Ernőné,
Szekeres Mihályné,
Szíjártóné Földeák Anna,
Tolnay Kálmán,
Tóth Attila,
Tóth István,
Tróbert Józsefné,
dr. Ungvári István,
dr. Uzsoki András
V. P.,
Varga Lajos,
Varga Lászlóné,
Vurai Tamás,
Vogel Róbert,
Wagner Imre,
Zana József,

Zsoldos Pálné

Budapest

Csizmazia Darab József
Czompó József,
dr. Dobos Irma,
Jurányi Attila,
Kéri Imre
Pető Kálmán,
Sárközi Vendel Gergely,
Sulyok László,
Zákonyi Botond,
dr. Zoltai Dénesné

Csopak

Steinhausz György

Mencshely

Könczöl Zoltánné

Paloznak

Jutasi Sándor
Páp a
H. Szabó Lajos

Veszprém

dr. Ács Anna,
Kellei György,
Reiner Pál,
Tar Kálmán,
Wollák László

Siófok

Tóth-Baranyai Antal

Tihany

Takács Imre

Az adományozóknak ezúton mondunk ismételtet köszönetet.

Összeállította: Érsek Adrienn könyvtáros

Köszönjük a szerzőknek, alkotóknak és Keresztury Dezső örökösének, hogy lemondtak
tiszteletdíjukról, szerzői jogdíjukról.

A Balatonfüredi Helytörténeti Egyesület köszönetet mond mindazoknak, akik 2000. évi adójuk
1%-ával támogatták.

Adószámunk: 18918421-1-19

Kérjük, hogy 2001. évi adójuk 1%-ával továbbra is támogassák egyesületünket, segítsék
a Füredi História kiadását!

